

Mult és Jövő

december hó 1-én

vasárnap este

1/2 óra

Kultürestje

• Zöneakadémia
nagytermében.

• **A tartalomból:** •

• Báró Hatvany Bertalan: Keleti úti benyomások zsidókról, arabokról és egyebekről. — Kiss Arnold: Az őszi haraszt muzsikál. — Somlyó Zoltán: Heine könyve. (Vers.) — Dr. Fürst Aladár: A morva zsidóság törzskönyve. — Simán Erzsébet: Emlékezés a nagyapára. — Patai József: Mi történt Palésztinában? — Lontai Alfréd: Vitéz Polturák Elász. — Beregi Armin: Ney Dávid. (1844—1905.) — Patai József: Kiss Arnold, a chaluc. — Patai Edith: Izenet egy más csillagra. (Vers.) — Dr. Pinchas Keller trencsényi főrabbi: Baracs Károly apai nagyapja. — Uj könyvek: A magyarországi zsidó pártharcokhoz. Gábor Ignác: A héber ős-ritmus problémájáról. Rózsa Ignác: Aron öt könyve. Holder József: Csillag Károly Morris Rosenfeld fordításai. Telekes Béla zsoltárfordítása. — Zsidó humor. — Tollhegyről. — Krónika és szemle. — Szerkesztői üzenetek. — Negyven illusztráció és egy műmelléklet.

MULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ-TROPALMI-MŰVÉSZETI-TÁRS-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYÓIRAT

SZERKESZTI-ÉS-KIADJA

DR. PATAI JÓZSEF

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, VI., RÉVAY-UTCA 14.

Felalós szerkesztő és kiadó: Dr. PATAI JÓZSEF. Megjelenik minden hó elején. Telefonszám: LIPÓT 999-55. Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.
Előfizetési díj egész évre: 24 Pengő, Romániában 900 Lei, Csehszlovákiában 160 Kč, Jugoszláviában 350 Dinár, Ausztriában 32 Schilling, Németországban 20 Mark, Amerikában 5 Dollár.

Klórmész nélkül

lágyított (eső) vízzel

egyedül

„KIRÁLY” GŐZMOSÓDA

Ruhafestő, Vegytisztító

Háztól és házhoz szállítás.

Vidékre pósta-osztály.

BUDAPEST

VII., Király-utca 15. — Telefon: J. 313-35.

IV., Magyar-utca 3. — Tel.: Aut. 851-29.

V., Bálvány-utca 23. — Tel.: Aut. 243-85.

VII., Dohány-utca 20. — Telefon: J. 313-35.

V., Váci-út 170.

VIII., Rákóczi-tér 8.

Megbízható minimális tőkével rendelkező egyéneknek vidéken képviselőket adunk.

Nem mienk a

MULT

ÉS mégis mienk a
JÖVŐ

mert a legjobb orth. virsli-, szalámi- és füstölthús-árút kizárólag az új orth.

szalámi- és füstölthúsáru-gyár

STERN ÉS TÁRSA

hozza forgalomba.

Gyár és iroda:

Budapest, VII., Nefelejts-utca 12. sz.

Főüzlet: VI., Király-utca 54.

Telefon: Lipót 980-03.

MEINL
UJTERMÉSŰ TEA

THREE STARS

Rendkívül finom illatos Darjeeling jellegű, intenzív aromájú indiai keverék. Dobozban kb. 1/3 angol font

P 8.30

Saját készítésű

SIRKÖVEK legolcsóbban kaphatók
MÓZES TESTVÉREK

sirkőkészítőknél BUDAPEST, X., KOZMA-UTCA 7. A temetőnél. Telefon: Kőbánya 75-56.

Szombaton és ünneppalapon zárva.

A világ legtökéletesebb,
tartós

ondolálását

az egyedüli amerikai
EUGENE-villanygéppel

készült:

Botár

hűtőgépek

Lipót-utca 8. Tel. A. 158-30

DUNA KEKSZ

A LEGJOBB

Budapest, VII., Verseny-utca 12.

Telefon: József* 315-II.

HERMANN LIPÓT: KIS HUGOM, ÉVA. (Az Ernst-Múzeum kiállításából.)

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ MŰVÉSZETI, IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XIX. ÉVFOLYAM, 1929 DECEMBER

Báró Hatvany Bertalan: Keleti úti benyomások zsidókról, arabokról és egyebekről

— Az OMIKE november 11-iki estjén tartott felolvasás. —

Örömmel közöljük egész terjedelmében *Hatvany Bertalan* báró nagy feltűnést keltett OMIKE-előadását, amely nemcsak az aktuális arab—zsidó-kérdésnek, hanem az egész közel Kelet problémáinak mélységeit új és egyéni felfogásban világítja meg és az európai zsidóság bonyolult kérdéskomplexumának nem cionista kibogozásán keresztül a palesztinai cionista nemzeti munka legőszintébb elismeréséhez és lelkesítő méltatásához jut el. Ebben találkozik a minden pártárnyalatot egyesítő „*Jewish Agency*” gondolatával, amely im.már a világ zsidóságának színe-javát hódította meg. Az arabokkal való szoros együttműködésnek és nemzeti szövetségnek szükségességét pedig újabban a szentföldi zsidóság vezetői is erős hittel és bizalommal sürgetik. (Szerk.)

Hölgyeim és Uraim!

Amikor az OMIKE kultúrosztályának vezetőse megtisztelt azzal, hogy e felolvasásra felszólított, az első pillanatban nagy zavarba hozott engem. Hiszen ismerjük valamennyien tengerentúli felebarátainknak azt a jó szokását, hogy két-három heti európai út után hazatérve, magukat gyakran európai mélyenható, mélyreszántó problémák alapos ismerőjének, sőt bírójának hiszik. Utazó turistáknak általános hibája ez; félek, hogy magam is ebbe a hibába estem.

Hiszen két hónap az araboknak nagy tradíciókkal, nagy kultúrák romjain épült, nagy problémákkal terhes világában, nem adhatja meg a jogot senkinek ezen a világon, hogy ítélni merjen, vagy csak véleményt is nyilvánítson azokról a minden túlzás nélkül világrengetőnek mondható kérdésekről, amelyek a közeli Keletet, Előázsiát, az arabok világát és az arab világba ékelt, *számunkra különös értékkel bíró, kis földközítengermenti földcsíkot, Palesztinát*, ma oly nagy mértékben befolyásolják. De nem is ez a céloom; nem céloom objektív igazságokként, új megállapításokként beállítani véleményemet: a turistának benyomásai alap-

ján alakult személyes, tisztára szubjektív véleményét. De úgy gondoltam, hogy az úti benyomások, amelyeket az elmúlt télen szerezni szerencsém volt, nem nélkülözhetik teljes mértékben az aktualitás érdekességét, ha szemben találjuk magunkat az e nyáron történt sajnálatos események óta fölvetődött új probléma-komplexumokkal.

A fotográfiák, melyek illusztrált útikönyvekben a szöveget vannak hivatva teljessé tenni, gyakran nem ütnek meg azt a mértéket, amelyet a könyv nívója, tárgya megérdemelne. Így van ez az én mai felolvasásommal is. Illusztráció kíván az csak lenni és tudom jól, hogy nem is nagyon jól sikerült illusztráció a közel Kelet történelmének és probléma-tömkelegének nagy könyvéhez.

Hölgyeim és Uraim! Utazásom, mely kerek két hónapig tartott, *Egyiptomba, Mezopotámiába, Szíriába és végül Palesztinába* vitt. Egyiptom csodáit, Gizeh piramisait, Kairó szűk bazárutcáinak rejtélyes, ezerszinű életét, a luxori és karnaki Amon-templomok félelmetesen fenséges szépségét, a királyok sírjait, Tut-anch-Amen arany kincsét ezerszer leírták nálamnál ezerszerte hivatottabbak. Az ősi Egyiptom fényes és magasztos kultúrájának romjain épült fel a bizánciak, majd az arabok nilusmenti imperiuma és ha a ma embere technikai kultúráknak vívmányait oly nagyra tartva, az arab szennyet, a fellah kultúrátlanságot tán túlzottan erős színekben látja, mégsem szabad szemet hunyni az arab mult fényes tanujeleivel szemben. Egyiptom földrajzilag tartozik csak Afrikához. A ma Egyiptoma annak az arab világnak része, amely a Perzsa-öböltől Marokkóig, a Tigristől a Szaharáig gyúrta egységbe, az egyistenhit egységébe Előázsianak és Északafrikának tarka és ezerféle népeit. Az arab népvándorlás, mert hiszen másnak, mint népvándorlásnak nem is nevezhetnők azt a mozgalmat, amely az egykori mekkai tevehajcsár becsületes istenfelismerésének

nyomán végigseperte a kultúrvilág déli részeit, ez az arab népvándorlás, mondom, *végeredményében a zsidó egyistenhitet adaptálva*, azt a sivatag beduinjai számára átalakított formájában vitte diadalútra Mekkától Kordováig. Ez az arab népvándorlás világosságot hozott Jemen félvad beduinjainak, erkölcsi erőt és megújult hitet Észak-afrika elpuhult kolonistáinak, organizációt és egységet a homousion és homoiusion harcaiban vérző Egyiptomnak. De sajnos, pusztulást hozott a bálványok gyönyörű templomaira, pusztulást Alexandria könyvtárára, pusztulást sok mindenre, ami drága a mai kultúrember szívének. A kairói Aszhar-mecset minaréti árnyékában az Izlam tudománya nem adja nekünk vissza a klasszikus ókor pozdorjává égett műveit, amelyekkel — mint a legenda mondja — *három hónapig fűtötték Alexandria fürdőinek kazánjait*. De ne telejtsük el, hogy arabok adták nekünk matematikai tudományunkat, arabok a vallási türelem első nyomait, amikor még Európa a középkori sötétség jármát nyögte; arabok közt ragyogott fel már ezer évvel ezelőtt a zsidó történelem ismert fénykorszaka, nagy héber költőivel, zsidó minisztereivel és hadvezéreivel, Hanágidtól Juda Haléviig; az arabok adták a higiéné első gondolatait Európának és végül arabok művein inspirálódtak a keresztes háborúkból visszatért vad hordákból, úri lovagokká változott keresztes vitézek, amikor hazatértük a renaissance első hajnalát adta a nyugati világnak.

A modern kultúrtörténet nagy útmutatója Oswald Spengler, rámutatott már nagy művében, a „*Nyugat pusztulása*”-ban arra a benső összefüggésre, amely zsidó őseink etikai kultúrája és az abból fejlődött, annak elemeit a maguk módja szerint felhasználó keleti kereszténység és az Izlam kultúrmunkája között fennáll. Ezt a kultúrát, a szíriai ember etikai fensőbbiségének e hatalmas produktumát *mágikus kultúrának* nevezi Spengler, nyugat *fausti kultúrájával* ellentétben. Az arab világ országai: a mágikus kultúra országai, ennek a kultúrának a sajátságai, ennek a kultúrának az európai ember számára ma már nehezen érthető gondolatmenetei azok, amelyek azt a közismert ellentétet idézik elő Európa és Arábia fiai között, amelyet elég helytelenül szoktak Kelet és Nyugat ellentétének nevezni, azok, kik Ázsia különböző kultúráit egy kosárba dobva, félreismerik Kelet végtelen sokféleségét s elvakultságukban az egész Ázsiát, minden kultúrák szülőanyját, merik a Nyugat civilizációjával szembehelyezni. Az angol imperium nyomása Egyiptomban, az egyiptomi aspirációk elől való elzárkózás, mely oly soká volt ellentétek alapja, a megnemértés, a megérteni nem akarás: mindez az európai embernek abból a mérhetetlen gögijéből származik, amellyel csak saját kultúráját, a fausti kultúrát hajlandó kultúrának elismerni. Nem Kelet és nem Nyugat ütköznek össze Egyiptomban, Palesztinában és Szíriában!

Nem is a fajok harca ez; hiszen a fajnak, ennek a tisztán antropológiai és biológiai fogalomnak *szociális, kulturális avagy politikai jelentősége nincs és sohasem is lehetett*. Az arab világban ma Faust küzd — ha olcsó szójátékot akarnék mondani, azt mondanám —: Luciferrel, a fény hordozójával.

Hogy ez mennyire így van, azt akkor láttam, amidőn egy szép reggelen felszállva a heliopólis repülőállomáson és átrepülve a szíriai sivatagot, megérkeztem az ezeregyéjszaka földjén, Bagdadban. *A Tigris és Eufrat között az ókor Édenkertje, a termékenységnak, a gazdagságnak évezredekén át való szimbóluma, kultúrák szülőanyja, ma jórészt sivatag*. Amit Babilon, Asszíria, perzsák, rómaiak harcai nem tudtak elpusztítani, azt elpusztította a XIII. század fergetege, a tatárjárás. A feldult csatornák, a lehetlenné vált irrigáció sivataggá tették Mezopotámiát, porfészekké a kalifák büszke városát, Bagdadot. Babilon, hol a fogság szenvedései, a világváros forгатagos élete, a fényes kultúrájú udvar között kialakult szellemi élet, oly nagy mértékben járult hozzá ahhoz, hogy őseink az ember által úgy szomjazott rendszerbe, a tudományos rendszerbe foglalhassák a hit szabályait, *Babilon ma romhalmaz!* Az ásatások, melyek szerte az országban folynak, 4—5—6 ezer évre visszamenő rétegekben találják az évezredek kultúrák szomrú maradványait, a múlandóság jeleit. De tatárok és törökök dúlásai, az elmúlt háborúk pusztításai sem ronthaták le az Izlám fényes mecseteit Kerbelában és a Kazimein-sírokat Bagdad mellett. Az aranykupolák, az ezerszinű csempe hívják a szépség szomjazóját közelükbe. Mosdatlan, zöldturbános bennszülöttek állják el az utat. Kerbelába rendőri kísérettel szabad csak európai embernek menni és amikor vezetőmet megkérdeztem, mi az oka annak, hogy némely mecsetbe barátsággal engednek be, másiktól ellenségesen tiltanak ki, azt a felvilágosítást kaptam, amelyet vártam. Azt, amely megmagyarázza a távoli Mezopotámia európaiak által még el nem ferdített szavait, a mágikus kultúra csodálatos megnyilatkozását: a rejtély nyitja első hallásra igen egyszerű: az orthodox mohammedán, a *szunnita* beengedi az idegen vallásút legtöbb szentélyébe; az úgynevezet eretnek muzulmánok, a *siiták* zárva tartják templomaikat az idegenek előtt.

Sia és Szunna ellentéte nem ismeretlen Európában. Mégis meglepett kissé, amidőn azt hallottam, hogy ha szunnita meri lábát Kerbelába tenni, azt agyonütik. Ennek a kissé radikális elintézésnek szintén első hallásra egyszerű a magyarázata. Egyszerű, mert hiszen a Sia hívei, kik nem kívánták megtúrni maguk felett a damaszkuszi, majd a bagdadi kalifák uralmát, ma is még várják vissza a próféta leszármazottját, papfejedelmeknek, imámjainak tizenkettedikét. A próféta rokonainak kegyetlen kiirtását, Husszein és Hasszán martíriumát örökíti meg a kerbelai templom. Perzsák,

afgánok és indusok ezrei zarándokolnak oda a távoli országokból. Testvérként fogadja őket Kerbela lakossága. Idegen országok, különböző nyelvek, a nemzet és haza különbözősége láthatatlanná válnak Husszein és Hasszán sírja előtt a Sia válásának nagy ölelésében. Jaj a szomszédfalubeli, talán rokon szunnitának, ki a martirok szentélyéhez közeledik! S a vallás e hatalmas intenzivitását látva, eszembe jutott Irak földjén valami, amit már Egyiptomban is tapasztaltam. Egyiptomban is ritka ember válaszolta kérdéseimre azt, hogy ő egyiptomi; azt, hogy arab, azt is csak a mohamedán arab mondotta. A régi egyiptomiaknak arabokkal nem keveredett s a keresztény vallásnak egy szektáját követő ivadékaik koptoknak nevezik magukat. A keresztény arab pedig szíriainak vagy örménynek nevezi magát még akkor is, ha egyiptomi ősök megszámlálhatatlan ízigeni ivadéka. S íme: Mezopotámia földjén újból azt kellett tapasztalnom, hogy *a nemzeti öntudatot, a nemzeti megjelölést helyettesíti az arabok világában a vallás megnevezése.* A mezopotámiai szunnita vallású arab közelebb érzi magát török vagy bosnyák hitrokonaihoz, mint saját nemzetéből származó, hazájabeli, vele egy nyelvet beszélő, de siita szomszédjához. Bagdadi vezetőm, barnaképű s az araboktól sem nyelvére, sem nemzetére nem különböző ember, éreztem, hogy *közelebb érzi magát még énhozzám is, mint honfitársaikhoz, egyszerűen azért, mert ő is zsidó.* Annak a 44 vallásnak vagy vallástörödéknek a hívei, amelyek Arábia — tágabb értelemben vett Arábia — országaiban elvannak terjedve, vallásukat tekintik hazájuknak és nemzetüknek. És itt látom én a fundamentális differenciát a fausti kultúra és a mágikus kultúra között. Már Spengler állapította meg, hogy minden kultúra valamely irányt, valamely alapeszmét követ öntudatlanul. Az emberiség történelmében sokfajta ideál lebegett már az ember szíve előtt. A legmagasabb mindenkor az az eszmény volt, amelyet az éppen virágzásban lévő kultúra tartott a legmagasabb ideálnak. Az embereknek nagyobb egységekbe való összefogása sohasem volt a pusztá crószak műve. *Mindig volt valamely közös eszme, amely az embereket lelkesítse, amely az egyéneket valamely nagyobb kollektívumba tömörítse.* Véres háborúk okozói voltak már ezek az ideálok akkor is, ha mindkét küzdő fél voltaképpen azonos eszményért harcolt, csak véletlenül más előjele volt annak az ideálnak. Nemzetek harcai egymás ellen, városok harcai városokkal, Isten kegyelméből való Fáraóknak, Amon-Rá fiainak harcai Marduk babiloni megtestesülésével: azonos ideálok küzdelmében lezajló harcok voltak, de ezerszer gyilkosabb, ezerszer rombolóbb, az emberiségnek nagyobb, szentebb érdekeit rombolja le az az harc, amelyet lényegében különböző eszmék vívnak egymással. *A nemzet fogalma az, amely a fausti kultúra gyermeke számára az embereket legerősebben kapcsolja egymáshoz, az „idegen“ fé-*

lelmetes ereje ellen. Ez az a kulturális motor, mely Európa népeit életadó versengésre, terjeszkedésre tüzei a mai napig. S még akkor is, ha valamely nagyobb ideál szolgálatában, az európai kultúra szolgálatában egyszer össze is fognak majd Európa nemzetei, hogy egy *egyesült Európa* kebelében küzdjenek nemes versenyben a közös ideálért, még akkor is csak *a nemzet fogalmának adnak majd az új Pán-Európában tágabb teret, nemesebb meghatározást.*

Az európai lelket fűtő nagy egység, a nemzet, vagy teljesen ismeretlen, vagy pedig mesterségesen konstruált, importált gondolat az arab világban. A közös cél, a közös eszme Előázsia földjén ma is még az a nagy és fenséges gondolat, amelyből a mi, ma már minden történelmi változástól független hitünk ered: az Isten közös szeretete, közös imádása.

A mi vallásunk tanította először, hogy „Szeresd az Örökkévalót teljes szívedből, teljes lelkedből és minden tehetségedből!“ A mi vallásunk véste legmélyebben az emberiség lelkébe a religió fogalmát: az egymáshoz való láncoltság, az Isten előtt való egység fogalmát, akkor, amidőn e fogalom még új kulturális szükségszerűség volt. S amikor Jeruzsálem romjai felett elviharzott Róma és Bizánc uralma, a mi őseink vitték szerte a világba az új kultúrának, az előázsiai mágikus kultúrának magvát.

Ebből a magból fakadt az az akkor új világnézet, amely a vallást, az Istennel való kommuniót tette az emberi közösségek alapjává. Bizánc épügy ennek a gondolatnak a szolgálatában állott, mint az Izlám. És ha a görög lepelbe burkolt kora keresztény filozófia minden emberi együttműködés magvának tekintette az Istenben való testvériséget, nem látjuk-e ugyanezt a gondolatot arabok, törökök, berberék, perzsák, nagy harci vándorlásában, amidőn nem egyszer próbálták, ha nem is a Könyv, de a Kard, az arab sivatag beduinjának kardja hatalmával *Isten előtt egyenlővé tenni a világ népeit? Az a titokzatos belső erő, amely kultúrák születését, kivirágzását, majd elaggulását kormányozza, kiapadt már régen a mágikus kultúra utolsó nagy zászlóhordozóiból, az arabokból.* Az egyiptomi fellah és a sivatagi beduin rég visszatért Bagdad és Damaszkusz, Kairó és Alexandria pompás palotáiból a viskóba, meg a sátorba, a nilusmenti öntözőkutakhoz, meg a sivatag homoktengeréhez. De él még bennük a letűnt kultúrának vezető eszménye, él még bennük az a tudat, hogy ember az embert vallásán érti meg, hogy embert az embertől vallása különbözteti meg és ez az a fundamentális különbség, amelyet az európai világ és az arab világ között mindenkor szem előtt kell tartanunk. *Ennek a különbségnek megértése közelebb hozhat bennünket azoknak a problémáknak a belátásához és megértéséhez, amelyekben Szíria és Palesztina bővelkednek.*

Amidőn Bagdadban felszálltam a Nairn Ex-

másika, mert azok már felhasználták asszimilálóképességük teljességét. Ha lassú fejlődésben egyének, legfeljebb kis csoportok, tán még felszívhatók is — *nagyobb tömegek jövőben való asszimilálása teljesen reménytelen.* A ghetto maradványait nem lehet úgy eltüntetni, hogy lakóira egyszerűen párduckacagányt dobunk — ennél mélyebben járó áthasonultatásuk s az európai nemzetekbe már beolvadt zsidóság soraiba való átvételük pedig ma már sajnos nem lehetséges.

Szinte revelációképpen hat arra, aki az elmondottakat önmagában végiggondolja és akinek álmatlan éjszakákat és mérhetetlen lelki szenvedést okoz az a kettősség, amely átkos súlyával nehezedik még ma is minden európai zsidóra, az a jelenleg, amellyel a Szentföldön találkozunk. Virágzó telepítvények, gazdasági iskolák, a tudomány legújabb módja szerint való agrárius munka jellemzik azokat a területeket, amelyeket a Zsidó Nemzeti Alap a palesztinai telepéseknek juttatott. Ha vannak is kivételek, ha elő is fordul, hogy néhol a súlyos gazdasági viszonyok szinte nyomorba kényszerítenek egyes telepeket, mégis végeredményben, még az ily módon rosszul jártak lelkes munkája, kitartó energiája is, azt a megnyugtató tudatot adja az utasnak, hogy itt a kísérlet stádiuma elmúlt. Máról-holnapra persze nem születik nemzet. Ma még hiányoznak azok a feltételek, elsősorban gazdasági feltételek, amelyek a nagy műbefejezéséhez szükségesek, de hát *szenvedés és küzdelem nélkül nincs honfoglalás. A cionista telepések honfoglalásának útja pedig szenvedésekkel van kirakva.* Az európai kultúrától még az orosz ghetto fia sem teljesen érintetlen. Ha képtelen volt is abban elhelyezkedni, hatását az el nem téveszthette rá. Így aztán *a felszabadult és nemzeté kristályosuló palesztinai zsidóság új kultúrát van hivatva teremteni Palesztina földjén.* Nemzeti vagy vallási voltának meghatározhatatlansága, amely Európában átok, a Szentföldön, az arab kultúrának területén úgyszólván áldásszámba megy. Hiszen láttuk, hogy nemzet és vallás az arab világban azonosak. A Szentföldön egyrészt a transzjordáni, tehát az európai kultúrától és az európai nemzet fogalmától még úgyszólván mentes törzsek, másrészt a szíriai arab nemzet közé való ékeltsége bizonyos fokig megnehezítik a palesztinai arabságnak békés beolvasztását, *a szemük láttára születő új kultúrába.* De kétségtelen, hogy a nemzet-vallás-fanatizmus idővel helyet fog adni valamely európai értelemben vett nemzeti léthez hasonló új kultúregységnek; *kétségtelen az is, hogy e kultúrának pionirjai azok a cionisták, kik ezer veszély, ezer baj között munkálják Palesztina földjét és kétségtelen végül, hogy ennek a becsületes kultúrmunkának csak a siker lehet a koronája.* Nem kell hosszasan magyaráznom, mit jelenthet az európai zsidóságra, ha az asszimilálatlan tömegektől megszabadul, hiszen a ghetto likvidálása döntő lépés volna az antiszemitizmus

megszüntetésére felé. Nem kell azt sem hosszasan magyaráznom, hogy mit nyer az emberiség egy *a fellahizmus mélységébe visszaesett országnak újból a kultúremberiség körébe való hozatalával.* Azt kívánom csak hangsúlyozni, hogy *a Palesztinában kialakulófélben lévő zsidó nemzet oly értékeket adhat egykoron még az emberiségnek, amelyhez foghatókat a zsidóság a diaszpóra óta, tehát a természetes összetartás, a geografikus egység megszünte óta az emberiségnek nem tudott adni.*

Ismételten hangsúlyozom, hogy ez az új zsidó nemzet nem foglalja, nem foglalhatja magában a zsidóságnak azt a részét, amely ma tisztára vallásában zsidó, így tehát *nem ütközhet senkinek sem a hazafias érzésébe az, hogy e nemzet kialakulóban van odalent,* hiszen nem az európai nemzeteket kívánja Palesztina megfosztani bennük gyökeret vert zsidóhitű tagjaitól, hanem éppen ezeknek helyzetén kíván könnyíteni a cionizmus azáltal, hogy a felszívhatatlan elemeket odalent új és nagy emberi célok szolgálatába állítja.

Ezek a gondolatok töltik el az arab világot járó és Cion hegyén megpihenő utast. Oly elgondolások ezek, amelyek a helyszínen érlelődhetnek csak meggyőződéssé, de akkor a nagy összefüggések magyarázatául szolgálhatnak.

Ha a síralmak fala ma még a palesztinai zsidó és palesztinai mozlím nemzetvallások közti összeütközések színhelye is, bizonyos, hogy a martirok véréből ki fog sarjadzni, az emberi kultúra hasznára és dicsőségére, egykoron az új palesztinai kultúrnemzet — cionista telepes testvéreink vezetésével egyesítve zsidókat és arabokat a nemzeti kultúrmunkában, aminthogy tudtak egyesülni a szomszéd Szíria vallásnépei is szír nemzeté, európai civilizációval koronázva ősi arab kultúrájukat.

Ismétlem azt, amit e felolvasásom bevezetésében mondtam: nem állott módomban objektív megállapításokat tenni, mert hiszen a túristának nem is lehet ez a feladata. *Aki utazik, nyissa ki a szemét, közeledjen a tisztelet szeretetével az elmúlt korok emlékeihez, de ne zárja el lelkét az új idők problémái elől se,* hiszen azok mindenkor a múlt jelenségeinek függvényei. A látottak végiggondolása, az élmények következtetésszerű rendbeszedése, a látókör tágítása és az azon belül feltűnő új meglátásoknak a régi keretébe való besorozása, ebből áll a turistának a munkája. A végtelen élvezet, amelyet az utazás minden gondolkodó embernek kell hogy szerezzen, nem szabad, hogy megakadályozzon bennünket abban, hogy *kötelességünknek, a látottakból való konzekvenciák levonásának e teljesítésében.* Nem az a legfontosabb, hogy helyesen vonjuk le e konzekvenciákat, fontos csak az, hogy következtetéseinkkel és meglátásainkkal *őszintén nézzünk szembe és azért hiszem és remélem, hölgyeim és uraim, hogy ezzel a mai igénytelen tanulmányommal, ha nem is adhattam semmi újat, legalább utat nyitottam bizonyos meggondolások végigvezetéséhez.*

Das Boskovitzer Judentor.

A meseritzi ghettó.

Zsidoutca Weisskirchenben.

„Bruck“ és „Neuschul“ Nikolsburg.

Halottsház, szertartási terem Kremsierben.

*A „Kasne“, ahol az edényeket „kaserolják“.
Die „Kaschne“.*

Kiss Arnold: Az őszi haraszt muzsikál.

AZ AVAS ALJÁN.

Négy zsidó fiú járt a miskolci református liceumba, Kun Bertalan professzor úr, a későbbi neves püspök és Lévy József professzor, a híressé vált mélyérzésű poéta elébe. Mind a négy gyerek szegénysorsú, az élet gondjaival küzdő szülők féltett, dédelgetett gyermeke volt. Az egyik fiút Stiller dei Bertalanak hívták. Az apja a hitközség mikvejának volt a bérlője. Jόμεle Stiller volt a neve. A mikve fölött ékes betűkkel lehetett olvasni ezt a feliratot: „Jó meleg fürdő“. Pajkos gyerekek egy este lekapták a feliratról a „g“ betűt s lett aztán a felírásból: „Jó-mele fürdő“ s így is nevezték generációkon át.

A másik fiú: Bródy Zsiga. Nagycsaládú szülőknek gyermeke. Az apának valami kicsiny üzlete volt a Szinva-patak partján, nagyon szűkösön kereste a kenyerét, sokszor meg nem is igen találta.

A harmadik gyerek: Berger Vilmos volt. Alacsony, rozzant viskóban laktak a szülők az Avas alján, az apa naphosszat lótot-futott a megélhetésért, széplelkű literatus ember volt különben, éjszakai szabad óráiban sokat olvasott magyar és német írókat.

A negyedik gyerek Klein Meier volt. Aránylag ő volt a legmódosabb a fiúk között, bár az ő szülei is vergődve küzdtek a létért. A kis Meier egyetlen gyermeke volt Chajim Zwi Kleinnek, egy igen jámbor, talmudtudós kiskereskedőnek, akinek gyűszűnyi rőfösüzlete a Buza-téren állott. Feleségével, a jámbor Gitl asszonnyal, egy apró, töpörödött asszonykával télben-szélben,

forró napsütésben, őszi zimankóban a környékbeli vásárookra járt, döcögős szekérre rakva olcsó portékáit s nagyon sokat köhögött egy-egy ilyen vásáros út után s azért a törékeny alakú, de rendkívül fürge Gitl asszony csakhamar be is szüntette a férje vásáros utazásait, maga vállalta az út fáradalmait, azalatt pedig Chajim Zwi Klein, az ura, otthon látta el az üzletet, többet törődve a talmud foliánsaival, mint az üzlet várható nyereségével. Két leányuk is volt, a rajongó természetű Ripi, aki valósággal sikoltozott az örömeiben, ha a negyvennyolcas évek a közelmúltban lezajlott hősi harcairól hallott beszélni, vagy ha Petőfi Sándor egy-egy versét olvasta s legjobban szeretett volna lángoló honszerelmében maga is a Garibaldit visszaváró csapatok sorában küzdeni a magyar hazáért az osztrákok és a muszkák ellen. A másik leány, az idősebbik, Betti, egy istenes hajlandóságú, szelid hajadon a kis Meiert nevelte, ringatta, ölelte, csókolta forrón s mindketten, Ripi és Betti a vérüket is odaadták volna kis öccsükért, akinek korai okosságán nem győztek eleget ájuldozni, hogy olyan nagyeszű gyerek nincs több a világon s meglássa akárki, második Kossuth Lajos lesz belőle — így kiáltott rajongva Ripi — s második Rambam lesz belőle — így hirdette meghatott áhitattal, könnyek között a jámbor Betti.

A szülők is módfolott büszkék voltak a kis Meierre. „Mein Meierl, mein einziger, süsser Meierl“, így imádkozott ég felé emelve a könnyes szemét Gitl asszony, amikor a kis Meier tiszta eminens bizonyítványt hozott haza az Avas dombján emelkedő liceumból s amikor hirül

Temetést ábrázoló Chevra-korsó. Nicolsburg.

Temetést ábrázoló régi misslitzi Chevra-korsó.

hozták neki, hogy az ő fia írta a legjobb dolgot a magyar honszereléről a negyedik osztályban és hogy ezt a dolgot Kun Bertalan professzor úr az egész osztály előtt felolvasta, a legáradozóbb dicséretnek kíséretében.

Az apa: Chajim Zwi a fia talmudi előmenetelére és úgynevezett jámborságára volt szerfölött büszke. Rabbit akart a Klein-házaspár egyetlen fiából nevelni, ötéves korában már zsidó tudományra fogták, később a nagy tudós miskolci rabbinál, rabbi Fischmannnál tanult s Fischmann rabbi kijelentette, hogy soha élesezűbb tanítványa nem volt még s azt jósolta: „ile“, fénylő világosságú csillag lesz belőle Izrael elborult égboltozatján.

Egy másik kiváló talmudtanítója: Friedmann, a bécsi besz hamidrás későbbi lektora volt, aki akkoriban Miskolcon magántanítókodott. Hochmuth Ábrahám volt a zsidóiskola igazgatója, az szentírásra és héber nyelvtanra fogta korán a fiút. Feljárógatott a nagytekintélyű rasekól házába is a gyerek, ahol Rosenblüh zsidó tanító oktatta francia nyelvre a rasekólnak, dr. Kiss Jakabnak két gyermekét, egy bájos, okos leánykát, az Erzikét és egy makrancos, de igen eszes fiúcskát, Gyulát. Azokkal franciául tanult, amire azonban egyik atyai rokona: a hatalmas termetű, gorombaszavú és fanatikus jámborságú Vetter reb Jaszeff, aki arról volt nevezetes, hogy amikor a muszkák betörték Miskolcra s egy csapat kozák az ő házába is berontott s egy öles hetman lármásan vutkit követelt: Vetter reb Jaszeff megfordította a pecsétgyűrűjét az ujján s úgy arcucördítette a követelődző hetmant, hogy az menten ájultan csett össze. A kozákok hanyatt-homlok menekültek Vetter reb Jaszeff vendégszerető hajlékából — ez a Vetter reb Jaszeff mérgesen mondta a Móric gyerek francia tanulmányairól: „ohne Franzesisch kenn er ach e gaj werden. Müme Gitl ist far mir ka Müme mehr, wenn Chajem Zwi e Mümer (renegát) geworden ist“.

Tizennyolc éves lett a kis Meier, komoly ifjú lett, nem táncolt többé egy krajcárért a Buzatéren, a buzatéri gabnaárusok gyönyörűségére a Stiller, Bródy és Berger fiúkkal együtt — az őszi ünnepek elmulta után Chajim Zwi Klein és Gitl asszony elhatározták, hogy drága gyermeküket, a fejük koronáját, elküldik Prágába, a híres, nagy Rapoport rabbi talmudiskolájába. Befejezte a nyolcadik liceumi osztályt, érettségi vizsgát tett kitűnő eredménnyel, egyetemi tanulmányait Prágában fogja folytatni.

Az Avason forrt már a must a borpincékben, a dombtetők dérpárákban úsztak, hervadtan rőt levelek hullongtak az avasi gyönyörű, melankolikusán álmodó temető fáiról, a Szinva vize búcsúdallamokat ringatott a habjain, az ifjú búcsúzni ment fel a rasekól házába, bártortalanul, elfogódottan szorította meg a kis Erzsike kezét s azt mondta neki: „most már nem illik, hogy

*Temetést ábrázoló ezüstkorsó-fedő.
Silberaufsatz eines Chevra-Kadisha Kruges. Nicolsburg.*

tegezzük egymást, én papjelölt vagyok, maga meg Erzsike, hovatovább nagy leány, magázzuk hát ezentúl egymást“. Mire a pajkos, édesszemű kis Erzsike pajzán komolykodással azt válaszolta: „igazad van Meier, nem is foglak tegezni ezentúl téged, a tiszletreméltó papjelöltet, csak még egyetlenegyszer tegezek... most, amikor azt mondom neked: nagy csacsi vagy Meier és most Isten vele, édes Meier...“ Meier egy kissé elszorulni érezte a szívét s valami csodálatos bátorság szállotta meg, amikor a homályos folyosón azt kérdezte Erzikétől: „meg fog-e várni engem, édes Erzsike?“

Erzsike arcát előntötte a vér s talán-talán könnyes is lett a szeme, amikor azt súgta: „addig fogok magára várni, amikor majd újra tegezhetem“.

Beresisz szidrájának „ki tov“ napján nagyon fájó zokogással, Gitl asszony a szívére szorította az ő egyetlen, drága fiát, azt mondta neki: „vigyázz magadra, te, lelkem üdítője, meg ne fázzal abban az idegen, nagy városban“. Chajem Zwi, az édesapa egy nagy szidurból buzgón imádkozott, sokáig tartotta, behúnyt szemekkel az áldó kezét a fia fején és valami különös, sikoltó, elnyújtott hangon Saddaj nevét kiáltotta belé a ködös hajnalba, titokzatos zsolozsmaversek kíséretében s azután a kis Meier, egy ismerős üzletbarát társaságában és felügyelete alatt elutazott a nagy, messze Prága városába.

Ott reb Smüel Freundnak, a nagy talmudtudósnak iskolájába került s beiratkozott az egyetemre is, egyetemi bölcsészethallgató lett. Reb Smüel Freund iskolájában annyira kitűnt nagy szorgalmával, szerénységével, jámborságával, hogy csakhamar a híres Rapoport síurjára került, ahol kiváló

ifjak társaságában tanult, közöttük a magyar származású ifjak közül ott tanultak két közeli rokona: Maybaum Zsiga, a későbbi berlini főrabbi, Kohn, a későbbi inovraszlavi rabbi, Diamant Mór, az azutáni trencsényi rabbi és rövid ideig Kayserling Mayer.

Mogorva, büszke, impozáns megjelenésű férfi volt Rapoport S. L. az ifjak mestere. A figyelme ráirányzódott a miskolci ifjura, az átszellemült arcvonású, magas, domború homlokú, ábrándosan borus szemű, de nagy kitartásról és erélyről tanuskodó arcú, sovány ifjura, Klein Meierra. Láttá tanulmányaiban, a siur-órákon: meglepő volt a tudása; látta imádkozni a kicsiny Altnaj schülben, látta tiszta jámborságát, jellemének egyenességét, kedves modorát, egyik jóbarátja, a héber tudós: Wessely, egyetemi tanár nem győzött eleget beszélni az ifjú szellemi kiválóságáról. Rapoport a házába fogadta a miskolci Kleint, a „hausbocher“-je lett. Egy dúsgazdag prágai balbósz házában nevelőálláshoz juttatta, ott dúslakomájú asztalhoz ültették kétszer hetenként az ifjút s mindig éhesen kelt fel az asztaltól, mert elfogódottan restelt idegen asztalnál étkezni s ebéd után egy garasért almát

A „Sach“ (R. Sabbatai Cohen) temploma Holleschauban.

vásárolt a lukullusi lakoma után lenn a sarki kofánál, azzal csillapította az éhségét. Azután egy gazdag vak embernek lett a felolvasója, az is nagyon megszerette s amikor az egyetemen a doktori gradust elnyerte: egy gyönyörű gyémántgyűrűvel ajándékozta meg, amibe a vésnök tévedésből az M. K. betűk helyett A. K. betűket vésett. Jó volt az későbbben az elsőszülött fiának, akinek a neve „A“ betűvel kezdődött. Az kapta örökségbe az apai varázsgyűrűt, amikor ő jutott a doktori diplomához.

Egyizben reb Smül Freund, a talmudelőadó dajen megbetegedett. Hónapokig tartott a betegsége. Rapoport a miskolci Klein Meiert delegálta a talmudi előadások helyettesítőjeképen. Kiváló talmudisták szigorú areopagja előtt tartotta előadásait az ifjú s a kurzus befejezte után a hallgatóság, Rapoport aláírásával hitelesítve, olyan bizonyítványt állított ki az ifjú számára, amire az még később aggkorában is büszke volt.

Megfeszített szorgalommal tanult Rapoport házában az ifjú. A nagy rabbi rendkívül megkedvelte, majdnem hogy úgy szerette, mint a fiát, tudós könyveinek átnézését reábizta s egyszer az egyik hébernyelvű, tudományos munkájának egyik latin címlapján, amikor valami apróbb grammatikai hibára figyelmeztette a fiatal adeptus, a mód fölött hiú nagy ember sértődötten pattant fel: „Azesz afile Klape Somajim, wusz ich schreib, ist emesz, afile blateinisch“, — de azért mégis kijavította a hibás szöveget, sőt nemsokára Klein szüleihez intézett levelének a végére maga is odaírt néhány szót így: ze hakotaun godaul jihje — a Klein névre célozva. Ennek a levelnek csodájára aztán Miskolcon egész népvándorlás indult meg a kileből a boldog és büszke szülőkhöz. — Berta leányának világi oktatását is Klein Meierre bízta Rapoport, aki maga is nagy világi műveltségű ember volt. Tökéletesen beszélt franciául is, amit fiatal korában Lembergben sajátított el egy francia katonatiszttól. Egyszer ez a katonatiszt Prágában jártában fölkereste Rapoportot, s amikor Rapoport édesanyja belépett a szobába s franciául hallotta beszélni a fiát, rémulten csapta össze a kezeit meglepetésében: „Sma Jiszroél, Smüle Leib sprecht franzesisch“. Rapoport leányával német klasszikusokat olvasott az ifjú. Időnként Rapoport azzal bízta meg, hogy Bertát elkísérje a színházba, egy-egy Shakespeare- vagy Schiller-előadás meghallgatására. Ilyenkor készségesen pénzt adott az ifjúnak jó hely megvásárlására a színházban; mind a két helyet ő fizette, de ha aztán színház után az ifjú egy egykrajcáros faggyúgyertyát gyújtott, hogy tanulhasson, Rapoport mérgesen toppant be a szobába: „Zaj viel Geld hab ich nischt, legen sie sich slajfen“.

A bölcsészettudori címet is megszerezte már magának az ifjú, most már dr. Klein Mór volt a neve. Szukesz ünnepére Rapoport megtisztelte egy prédikáció tartásával a kicsiny, hangulatosan bá-

jos Altnaj zsinagógában. Ez nagy kitüntetés volt, ebben az ősi templomban csak a legkiválóbbak juthattak szóhoz. Lázás szorgalommal készült az ifjú első beszédére. Kiváló, lángoló ékesszólással áldotta meg az Isten, a gondolatok szellemességével, az érzés elragadó melegségével, a német nyelvnek mesteri kezelésével.

Felvirradt a nagy nap, az első szereplés napja. Klein Mór, a fiatal rabbijelölt ott állt a szószéken a zsúfolásig megtelt templomban, ajkáról gyöngyözve pergett a lelkes ige. Akkor egyszerre csak mozgolódás támadt a templomban. A tömeg tiszteletteljesen utat nyitott egy kissé későn érkezett vendégnek. Amikor közelebb ért a szószékhez, a széleskarimájú kalap alatt s az aranykeretes szemüveg mögött a fiatal szónok ráismert nagy tisztelettel övezett egyetemi tanárjára, a híres Wesselyre, aki meglepetésszerűen jött el kedves tanítványának beszédére. Abban a pillanatban az ifjú szónokot ájulás fogta el, összeesett a szószéken, úgy kellett kivezetni a templomból. Soha életében ilyen vagy ehhez hasonló érzés nem fogta el ezentúl a későbbi nagy szónokot. A mestere iránt érzett hódoló tisztelet zibbasztotta meg akkor az érzékeit.

Rövid idővel rá Rapoporttól hátárát, rabbioklevelet kapott, amihez még más két nagyhírű, nagyjambor rabbi csatlakozott, az ifjú papjelöltből rabbi lett.

Tíz évi távollét után hazajött Miskolcra, a szülői házba. Chajem Zwi Klein, az édesapa akkorára már őszhajú, koros férfiú volt, Gitl asszony arcvonásai is elhervadtak, de új ifjúság szállta meg őket, a fiúkban való mondhatatlan boldogságban. A miskolci kile is rendkívül büszke volt szülöttjére, s az öreg rabbi Fischmann dróse tartásával bízta meg. Lech-lechó szidráján beszélt először a régi templomban, amelynek udvarán gyermekjátékait játszotta álmodó szívvel. Szószékre lépett szüleinek jelenlétében, az örömteljes izgalomban várakozó nagy közönség előtt. A régi mgidósz szellemében beszélt, de újszerű keretben, válogatott német nyelven, szónoki gesztussal, amint azt mestereitől tanulta, Prágában Kempftől, Berlinben Sachstól, Bécsben Jellinektől. Különösen Kempf előadási módja volt rá nagy hatással. Kempf túlzott színészi gesztusokkal beszélt. A kezét emelgette, majd egy serleget ragadott meg s emelt magasba, ha a zsoltár versét idézte: „Fölmelem az üdvnek serlegét“, majd a szószéket döntötte, ha extázis fogta el. Nyugton sohse volt beszéd közben.

Ujszerűen hatott ez a miskolci közönségre is. Amikor a fiatal szónok először nyujtotta ki az ujját az egyik jellemző passzusnál, beszéde közben, rokona, Vetter reb Jaszef, aki az első padban ült, mérges haraggal dörögte oda a szónoknak: „Herunter mit der Hand“. De nagyobb baj nem történt; a Kile el volt ragadtatva, szombat délután a gratuláló vendégek tömege lepte el Chajem Zwi

Kleinék házát, csak reb Jaszef mondta akkor is dohogva Chajem Zwinek: „Ja, wenn dü mit dei Sohn, wie mit e Prediger auftreten willst“ — s ebben a „Prediger“ szóban jó adag megvetés foglaltatott mindennemű szónoki művészet, a Jellinek, a Löw Lipótok s a Sachsok ellen.

A miskolci ifjút, Klein Mórt megválasztották a község Predigerjévé. A legsúlyosabb veretű jámboroknak se volt ellene kifogásuk. Ismerték nagy talmudi tudását, jámborságát, családjának nagy jámbor hírnevét. Csak a róf név viselését nem tartották összeférhetőnek a doktori címmel. „Rabbiner und Prediger“ — ebbe belenyugodtak. Sok kiváló fiatal rabbi pályázott akkor a miskolci Prediger állásra, köztük dr. Maybaum Zsigmond is, Klein Mór második unokafivére, a későbbi berlini híres szónok és főrabbi, aki akkoriban alsókubini rabbi lett.

Somlyó Zoltán: Heine könyve

*Itt járt köztünk a nagy királyi asszony,
Sekszipíri gyásza itt suhant tova.
Fájdalma fátylát látta lengedezni
a vén Krakó s a tündér Génova.*

*Erzsébet volt. Királynő és Nagyasszony.
Fekete selymű Wittelsbach-leány.
Ki Meyerlinget vont, mint a hattyu
halk csolnakát, a könnyek holt taván.*

*Szállt, mint az árnyék. Fáradt kis mosolyka
ritkán virult már ajkai között,
ha fent Budán megszállt egy báli estén
S magyar-ruhás delnőnek öltözött...*

*Csak egy volt jó: a tenger zárt szigetjén:
Corfún magányban ülni, mint a kő
egy sír fölött... S amíg ült multja sírján,
egy ócska Heine-könyvet vett elő.*

*Nem olvasott mást. Heiné-ben pihent el.
Mi másnak „rim“ volt, néki biblia.
Találkozott az ország Patrónája
S a gheffó és a bánat bús fia...*

*Azt hitte: költőt olvas és szívében
dalolva, sírva, zengve szállt a szó,
amit Frankfurtban gheffó-lámpa mellett
papirra tett egy költő, egy zsidó.*

*Vajjon, ha árnya most életre kelne
S a nagy titokra csak most jönne rá:
kiejtené kezéből Heine könyvét?
Vagy, ó, a szívéhez szoritaná?...*

Dr. Fürst Aladár: A morva zsidóság törzskönyve

Valahogyan belesodródtam — modern filológus létemre — a zsidó historikusok közé... Ugy látom, szűkebb pátriám multja keltette fel első ízben történelmi érdeklődésemet, majd a kis városka és érdekes zsidóutcájának történelmi légkörében ráirányult figyelmem olyan tényekre is, melyek szülőföldem fejlődésére közelebbről-távolabbról hatással voltak. Így jutottam el ahhoz a történelmi műhöz is, melynek im szószóelője kívánok lenni.

Egy díszes, albumszerű gyűjtőmunkáról van szó, mely morva szomszédaink hitközségeinek multját és jelenét tárgyalja*) első alapvető összeállításban. Hazai vonatkozásokkal, kapcsolatokkal kecsgetett a könyv, hazai húrokat érintett; hisz lelkes lokalpatriotizmus szól belőle, zsidóutcák hangulata, zsidó hagyományok szeretete, zsidó értékek megőrzésének vágya.

A brünni „Jüdische Volksstimme“ szerkesztőségé az érdem, hogy táborába gyűjtötte Morvaország minden számottevő történést, feltárta velük a hitközségek egykor gazdag, ma veszendő emlékkincsét és az egész anyagot tudományos feldolgozásban, közel 900 illusztrációval kísérve, nyilvánosságra hozta. Három részre tagolódik a könyv: I. Dolgozatok a morva zsidóság általános történetéből; II. Az egyes hitközségek bemutatása írásban és képen; III. Statisztikai adatok. Legterjedelmesebb természetesen a középső rész: 54 hitközség változatos sorsa vonul el előttünk; legnagyobb részükben tekintélyes, régi kehillák, melyek bizonyos előjogoknál fogva „királyi községeknek“ nevezhették magukat. Maguk az egyes tanulmányok, melyeknek szerzői között a szerkesztő Hugo Goldon kívül olyan nevekkal találkozunk,

*) Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. Ein Sammelwerk, herausgegeben von Hugo Gold. Jüd. Buch- und Kunstverlag. Brünn, 1929.

mint dr. Flesch, dr. Grünfeld, dr. Freimann, B. Trapp, valamint a magyar dr. Stein és dr. Grünberger, nem egyforma értékűek; terjedelmük is a tárgy jelentőségéhez igazodik, azonban valamenynyin meglátszik a szeretetteljes elmélyedés a tárgyba, a meleg ragaszkodás az otthonhoz, melynek — sajna — néha halotti búcsúztatói. A cikkek, mintha bizonyos egységes kérdőpontok fonálán haladnának: rendszeren a község és a helység eredetének kérdésével kezdődnek, következnek a mult nevezetesebb eseményei, majd a fennálló intézmények, iskolák, a hitközség rabbijai és a belőle kikerült egyéb híres férfiak részéről kellő méltatásban. (Az élők kiszerkesztése tán a kelleténél bőségesebben történik.)

Nagyjában persze a morva zsidóság története is a tipikus zsidósors hullámvonalait tünteti fel. Szívesen látott telepes anyag, majd fejős tehén, játéklabdája földesurak kegyének és polgári szomszédok irigységének, üldözött vad és hős mártir és mindezek mellett és mindezek ellenére művelője, terjesztője tudománynak, erkölcsnek. Fénykorát a 17. és 18. században éli. Európai hírességű talmudisták élnek itt a szűk utcákban és tanházakban, a „Sach“, a „Machcith hasekel“ és mások emlékét ma is kegyelettel őrzik; a községi élet virágzik, az 1651-iki szinóduson megalkotott „Sáj tekonóth“, azaz 311 alapszabálypontozatok belső rendet teremtenek a községekben és kifelé mintául szolgálnak sokfelé. Az új ipar és kereskedelem föllendülésével a 18. században hatalmas rajokban indul hódító útjára a morva üzletember, de vándorútra kelnek a másod- és harmadszülöttek is, a „magrantok“-nak nevezett emigránsok, kik a bécsi politika jóvoltából odahaza nősülési engedélyt nem kapnak. A Dunántúl, Pozsony, a Felvidék akkor népesül meg morva zsidókkal, kik fölényes műveltségükkel, szolid üzleti elveikkel jótékonyan

Bejárat a gayai ghettóba.

Eingang ins Ghetto.

A pohrlitzi ghettó.

Das Ghetto in Pohrlitz.

A brünni zsidókapu.
Das Brünner Judentor.

Régi zsidó őrház a trietschi ghettó kapuján.
Altes jüdisches Wächterhaus in Trietsch.

hatnak környezetükre.*) A két szomszédos zsidócentrum között persze élénk szellemi kapcsolatok is létesülnek. Morva rabbik és tudósok kerülnek át hozzánk és lesznek zászlóvivői, dicsőségei a magyar zsidóságnak. Boskowitz rabbijai közt például egy és ugyanazon lapon találjuk mindkét felsőházi képviselőnk, dr. Löw Immanuel és R. Reich Koppel őseit; a többiek közt legyen elég R. Bloch Mózes rektor és Kaufmann D. professzor, Sváb Lőb pesti, Chorin A. aradi, Fassel nagykanizsai, Weisse vágújhelyi rabbik és Lazarus A. főkantor neveit említenem. Viszont a nemrég jubilált leghíresebb morva országos főrabbi, R. Mordechai Binét Csurgón született, az újabbkori morva zsidóság legértékesebb vezéralakja, aki Ung-Bródban saját költségén rövideltű zsidó gimnáziumot is létesített, dr. Jung Mózes Tiszaeszláron; a morva zsidóiskolákban általában sűrűn találkozunk magyar tanítókkal. Hogy a családi összeköttetéseknek se szeri, se száma, azt legjobban a könyvnek genealógiai fejezeteiből láthatjuk, amelyekben olyan elsőrangú tudósok, mint a *Mult és Jövőben* többször ismertetett Wachstein, bécsi hitközségi könyvtáros és Holtzmann Mihály, a bécsi egyetemi könyvtár nyugalmazott vezetője állították össze egyes csa-

*) Egy helyi monda szerint Lovasberényt állítólag lundenburgi zsidók alapították (1720), kik lobogó zászlókkal tömegesen hagyták el mostoha hazájukat; a felvidéki Trencsén, Verbó, Érsekújvár községek mindenesetre annak a véres pogromnak köszönik eredetüket, melyet Kurna Petneházy generális csapatai rendeztek a határmenti Ung-Bródban és melynek hajmeresztő részletei Kaufmann professzor feldolgozásából ismeretesek.

ládok törzsfáját, egyes községek „Gelehrten-geschichte“-jét. Honi részről folytatni kellene ezt a munkát és fény derülne hazánk nyugati felének sokezer zsidó családjának eredetére.

És eme őseink miatt sem magyar, sem zsidó szempontból nem kell restelkednünk: derék, munkás polgárai voltak régi hazájuknak épúgy, mint az újnak. Morvaország és a vele szomszédos Csehország — melynek zsidó történetét most készül megírni ugyanaz a vállalat 200 munkatárs közreműködésével — tulajdonképpen megteremtői a középeurópai, mondhatjuk zsidóutcai zsidó műveltségnek, kultúrának. A morva zsidóutca, melyet könyvünk számtalan képben bemutat, elég széles, világos, barátságos utca, meghitt kis, kutas terekkel, hangulatos kapuboltozatokkal, szabad lépcsőfeljáratokkal, egy-egy sarkában a kívül igénytelen, belül díszesebb zsinagógával: a józanság és családiasság otthona. Kifelé sem zárkózik el, mint a régi gettó: sokszor a város kellős közepén vonul keresztül a zsidóutca, folyóvíz vagy a szombati „éruv“ jelzi határait. Morva specialitás, hogy ezek a zsidóvárosok a 18. század végétől fogva politikai jogokat is gyakoroltak, közigazgatás dolgában független közületeket alkottak, melyekben zsidó bírák és esküdtek fenhatósága alatt keresztények is békében éltek. (Hazánkban, azaz ma Burgenlandban egyedül a kismartoni Alsókismartonhegy, mely külsejére is tisztán a morva zsidóutcák képét mutatja, tartotta meg ezt a politikai autonómiát.) A politikai községekből csak 1890-ben lettek hitközségek (Kulturgemeinden); 50-et engedélyezett a törvény, egy helységen belül csak egy állhat fenn,

Hofrat Dr. Michael Holzmann, Wien
(Familiengeschichte)

Herausgeber Chefredakteur
Hugo Sold, Brünn

Reg. Rat. Dr. B. Wachstein, Wien
(Gelehrten-geschichte)

A „Die Juden und Judengemeinden Mahrens“ című mű szerkesztői és főmunkatársai.

valamennyit magában egyesíti ma a morva Landesverband. Rászorult hitközségek és intézmények támogatására már a 18. században külön országos alap létesült, a Landesmassafond, mely 1868-ban körülbelül egymillió forintnyi vagyonnal a zsidóság saját kezelésébe ment át és mai napig, a könyv kimutatása szerint, közel négymillió koronát osztott ki iskoláknak, testületeknek, egyeseknek.

A morva zsidóság eme megszervezettsége régi hagyományokon alapszik. Már a 16. században rendszeres szinódusokra gyűlnek össze a hitközségek kiküldöttei, hogy vallási és politikai dolgait megbeszéljék. II. József megerősíti ezt a szervezetet: 12 országos előljáró (Landesältester) elnöklete alatt háromévenként nagygyűlést tartanak; azon választják meg, üresedés esetén, az országos főrabbit (Landesrabbiner) is, aki az egész zsidóságnak úgy egyházi, mint világi feje. Rupprecht császárról már 1407-ben olvassuk, hogy R. Izrael Kremsierből „minden rabbik, zsidók és zsidónők főmesterévé“ (Hochmeister) nevezte ki; intézményszerűleg azonban csak a 16. században lép életbe, mikor a méltóság egyik legelső viselője R. Liwa ben Bezalel, más néven a Hohe Rabbi Löw lett, Nikolsburg székhellyel. Ha végigtekintünk az országos főrabbi tekintélyes során, nevezetesebbjeikben szinte koruk képviselőjét láthatjuk. A 30 éves háború mozgalmassága tükröződik R. Lipman Heller hánytatott életében, a rákövetkező miszticizmusnak is akadt Lengyelországból idekerült kabbalista tekintélye. R. Berus Eskeles, befolyásos, gazdag főúr, a török háborúk hadiszállítója a 18. század elején, — az egyedüli különben, aki apósának, R. Wertheimer Salamonnak utódjaként a magyarországi orsz. főrabbi címét is viselte. A felvilágosodás szelleme érinti meg a Németországot járt R. Mose Lwow (Lemberger)-t, aki — korát megelőzve — elemi iskolát állíttatott fel minden községben és látogatását a 13. életévig kötelezővé tette, külön tisztviselőkkel is ellenőriztette. A Mendelssohnt követő harcok idején a legendás-

hírű „Rebbe Reb Mordche“ (R. Markus Binét) ült a főrabbi székben: az új tanok megértője, de elvből ellenzője; ellenben egyik híres utódja, S. R. Hirsch, már mendelssohni szellemben és nyelvben írja meg 1848-ban „korszerű szavait a közös hazában lakó keresztény testvéreihez“, aminthogy az általa megújított német orthodoxia soká teljes lélekkel megigenlette a dessauai bölcset. Hirsch után hanyatló községek közt hanyatlásnak indul a főrabbi méltósága is, pusztá címmé, hivatallá devalválódik: utolsó viselői Placzek apa és fiú, az utóbbinak 1922-ben bekövetkezett haláláig.

A 19. század második fele különben is az egész vonalon a halódás képét mutatja. Az újtók és maradiak közti kultúrharca itt is fellángol, anélkül azonban, hogy a zsidóságot két pártra osztotta volna, mint nálunk. A morva zsidó azelőtt sem volt harcos, fanatikus természetű, vallási tekintetben inkább „felvilágosodott“-nak számított és így a nagy ellentétek hiányában a nagy összeütközés is kimaradt. Persze a nagy vallási renaissance is... Közben a gazdasági, anyagi viszonyok is megromlottak, a „Zug nach Stadt“ megnyomorította a vidéki kisközségeket, elárvultak az iskolák, megüresedtek a templomok és a hitközségek az ország alap támogatásával sem tudták intézményeiket fenntartani. Jellemző adat például, hogy a kisebb ekkleziák folyton változtatják rabbijaikat, egyik-másik egy évtized folyamán négy-hat rabbit is „elfogyasztott“.

Érzi a jelen helyzet vigasztalanságát a kiadó is, hisz nekrológszerű, méla alaphangon kezdi már könyvének Előszavát: „Vidéki hitközségeink rövid időn belül elnéptelenednek vagy feloszlás folytán teljesen meg fognak szünni, azért még az utolsó pillanatban mindent meg kell tennünk, hogy legalább írásban és képből megmentsük és megőrizzük a zsidó népjavakat utódaink számára“. Jelen könyv bizony nemcsak törzskönyve a morva zsidóságnak, hanem szinte temetőlapja is. Sic transit...

Simán Erzsébet: Emlékezés a nagyapára

Nagyapám... Oly különös leírni ezt a jó szót, hiszen semmi emlékem nem fűződhet hozzá. Nagyapám meghalt, sokkal előbb, mintsem én születtem. És mégis... élő és átélt ember nekem az én nagyapám, akit csak száj-hagyományok romantikus nagyításából ismerek.

Nemcsak azért, mert él az, akinek egyénisége és szelleme rajta hagyta karakterét azokon, akik ittmaradtak, hanem, mert egy nagy-nagy gyerek-kori élményemnek áll a központjában, nagyapám, a segítő nagyapám, a bölcs, nagyapám, a rejtelmes rabbi.

Ma valahogy feléledt bennem ez a régi história, gyerekkorom fátylas ködéből. Ma először gyújtottunk tüzet a nagy ebédlőben, a korai alkonyatnak már besurrantak hosszú árnyai s künn az utcán felgyúltak az esti életnek táncoslábú lányai: a transzparenszek. Messziről belobbant a kék fény, a piros fény... a kék fény... a piros fény... s én valahogy egyszerre ráemlékeztem erre a hangulatra. Mintha már lett volna egyszer így... De mikor? Hol?...

Nagyon mélyen, nagyon lent, valahol a kislányság éveiben találok magam, a nagymamánál. Nagymama arca ezer finom ránccal mintázott, fényesre simított haján csipkefőkötő... Péntek este van. Ott áll, halk áldást mond a gyertyák fölött, amik fényben fürdetik az arcát, s a lán-gocskák a főkötő és a fekete ruha fénylő fekete gombocskáiban nézik magukat. Mögötte, a nagy falon, hatalmas portré: magas, barna, szelidszemű, szép ifjú ember áll rajta, hosszúkabátos, ünneplő fekete ruhában, a kezében aranykeretes szemüveg,

s mellette egy csodálatosan szép, mandulaszemű fiatal asszony. Kik lehetnek ezek?

Ezek voltak ők, nyugodtak, szépek és bölcsék. Ez volt a nagypapa, aki már meghalt s ilyen gyönyörű és fiatal volt a nagymama, kinek arcára ezer pici rovátkát vésett azóta az idő. Fiatal volt, bizony, és nem járt a feje mégsem ezer csacsiságon, mint nekem, késői unokának. Mindig tudta a héber leckét. Egészen bizonyos, hogy tudta, mert míg én számtalan hittanóra után ezzel tértem haza:

— Most nem tanulom meg a héber fordítást, majd holnap!

S rögtön utána megjavulva:

— Mégis csak megtanulom. Jobb túl lenni rajta!

Majd, amint felülkerekedett a rossz szellemem:

— Különben, mégsem tanulom meg!

Ezzel szemben nagymamám mindig konzekvens és mindig így bátorít:

— Csak tanuld meg! Hidd el, nincs jobb, mintha rászoksz, hogy az életben előbb jön a kötelesség, azután a szórakozás. Én ezt mindig szem előtt tartottam.

S a nagymama ezt nemcsak mondta, de meg is tette. Ötkor kelt és délig szakadatlanul tett-vett, főzött, dunsztolt, horgolt s csak ebéd után ült le levelet írni vagy olvasni, mert ez volt nála a szórakozás (másoknál gyakran ez is munkának számít!).

Nem tudom, hogy bölcs nagymamám mellett mennyi ragadt rám az önmérsékletből, de ha visszaemlékszem a hittanórákra, azt kell hinnem,

A holleschauer Bethamidra. A „Sach“ tanháza Holleschauban.

Régi ezüsttartó kovácsoltvasból.

A schaffai zsidóházak.

hogy aránylag kevés. A hittanóra jelentette a legvidámabb szórakozást. A lányok úgy zajongtak óra előtt, mint a tavaszi madarak. Néha csak akkor vették észre a tisztelendő urat, amikor már felállott a katedrán. Akkor volt egy kis futkározás a helyek felé, a tisztelendő úr meg csak csóválta a fejét rosszallólag.

Alig kezdődött az óra, máris megmozdul az egyik lány.

Valamit hátraság, a hátsó visszaság, a Klein meglöki a Barnát, a Weisz leejti a könyvét, a Darvasnak beelóg a haja a szemébe és az orrát csiklandozza. Prüszköl egyet. A Silberspitz azt hiszi, hogy ez jó vicc, ő is prüszköl, elvégre tél van! Kis idő múlva prüszköl az egész osztály.

Tisztelendő úr is sokallja:

— Lányok, lányok, rossz vége lesz ennek.

A tisztelendő úr ma nagyon komoly. Miért szomorú vajjon? Csak nem érte valami baj? De igen, biztosan valami baj érte. Eltűnődöm pár percig a tisztelendő úr felett, azután kis cédulát tépek a füzetem sarkáról és ráírom: „A tisztelendő úr biztosan összeveszett a feleségével, azért olyan szomorú... Add tovább.“

A cédula kézről kézre jár. A vihogás mindig más és más helyen hangzik fel. A cédulasétaltatás mind merészebbé válik. Már egyik padsorból a másikba nyújtják át. A tisztelendő úr úgysem figyel ide! Egy lány felel, rémesen makog, fogalma sincs Saul királlyá kenetésének történetéről. Vele vesződik.

A cédula e pillanatban újra hozzám kerül. S a tisztelendő úr hangja most fölcsendül:

— Hozd ki azt a papírt!

Villámcsapás a tiszta égből! A szoba forogni kezd. A lányok copfjai mind meglendülnek. Mind-egyik megforgatja a fejét. Mind odanéz. Tétován felállok. Bizonytalan, hogy mit tegyek. Vigyem ki a cédulát? Azt nem lehet! Ne vigyem ki!? Azt sem lehet. Egyszerre úgy érzem, hogy a falak megmozdulnak körülöttem, mialatt a tisztelendő úr nyugodt arccal vár. Kilépek a padból. Imbolyogva megyek a padsorok között. A vér kiszaladt belő-

lem és elment valamerre sétálni. A kezem, egészen hideg. Most az egyszer baj lesz. Egészen aprókat lépek, mégis rettentő hamar érek a dobogó elé.

A tisztelendő úr átveszi a cédulát. Maga elé teszi az asztalra. Elolvasta???? Elolvasta vajjon???? Föláll. Alakja felmagasodik, a szeme haragos tűzben izzik:

— Én ezt a cédulát nem olvasom el — mondja ünnepélyesen — és itt az osztály színe előtt összetépem. De te azonnal hazamégy és nem jössz többé hittanórára. Értetted?

Értettem. Ünnepélyes rémület és halálos csend közepette leakasztom a fogasról kabátomat és végigmegyek az osztályon. Végig. A térdem remeg. Nagyon lassan megyek. Azt várom, hogy a tisztelendő úr az utolsó percben megsajnál és mégsem hagy elmenni. De úgylátszik, nem sajnál meg. Elérkezem az ajtóig. A kilincs nyikorog, az ajtó kinyílik és szépen be is csukódik utánam.

Kint vagyok a folyosón, aztán az utcán, a részvétlen emberek között, akiknek fogalmuk sincs arról, hogy velem milyen váratlan baleset történt. Most mi lesz? Mi fog történni? Mit mondjak, ha hazaérek? Mivel szépítem kissé meg magamat és tettemet, hogy a nagymama megértse? Mit feleljek, ha nagymama megkérdi: „Miért írtad azt a cédulát?“ ...

— Miért? Nem tudom. Csak írtam. Viccből. Nem is gondoltam igazán, csak leírtam.

Mit is fog szólni a nagymama? Vajjon nagyon nagy bűn az, ha az ember azt írja, hogy a rabbi összeveszett a feleségével? Istenem, miért is nősült meg ez a tisztelendő úr!! Ha nem lenne felesége, akkor ez mind nem történt volna!

Nagymama gyanutlanul fogad:

— Mi az, hogy ma ilyen korán hazajöttél?

Én akadozva és szoros torokkal, de szépígtetés nélkül elmesélem az egész históriát.

Nagymama összecsapja a kezét:

— Hát te ilyeneket művelsz az iskolában? Hát ezért tanítlak én minden jóra? Hogyan lehet ez? Rád sem ismerek! Mintha nem is az én unokám volnál. Mi történt veled?

Csak állok letörve, nem tudok védekezni. Mondjam, hogy általában nem vagyok rosszabb a többinél és hogy ez a mai incidens csak sajnálatos baleset, amiről senki sem tehet? Hogy ezer eset közül egyszer, ha rajtaveszt valaki az efféle helytelenkedésen és hogy egy ezredrész eséllyel ki számol?

Nagymama olyan mozdulattal, amiben lemondás és határozottság fognak kezet, mondja:

— Amit tettél, tetted, segíts most már magadon, ahogyan tudsz.

— De, nagymama! Csak nem hagyja, hogy kicsapjanak az iskolából? Csak nem akarja, hogy az egész város rólunk beszéljen? Ugy-e, segít rajtam? Nézze, nagymama, magát annyira tiszteli a rabbi... ha egy szót szólna csak az érdekemben... igazán...

Itt minden hiába. Nagymama nem fog szólni. Igazságérzete és méltósága megbántódott, s ő most az összes tisztelendő urak nevében ítél fölöttem. Kétségbeejtő! Mi fog történni? Könnyű a nagymamának nyugodtan nézni a dolgok elé. Ő nyolcvan éves és vele már semmiesetre sem történhet meg, hogy kicsapják az iskolából. De mit tegyek én, aki még csak tíz éves vagyok és itt állok az ellenséges világban egyedül? Ha a felnőttek, sőt saját rokonaim nem segítenek rajtam, hát akkor kihez forduljak?

A napok tépelődéssel múlnak. Valahányszor alkudozni kezdek nagymamámmal, mindig ugyanaz a válasz:

— Tedd jóvá, ahogy tudod.

De ha nem tudom!!! Ha legalább nem írtam volna, hogy a felesége!! A férjek mind olyan nagyra tartják a saját feleségüket!

A tisztelendő úr bizonyára nagyon haragszik rám! Kikergetett az iskolából. De miért kergetett ki? Hiszen azt mondta, hogy nem olvassa el a cédulát!! Ha pedig nem olvasta el, akkor nem is haragudhat olyan nagyon!...

Mi lesz velem? Hittanra muszáj járni, azt mindenki tudja; a nagymama is tudja!!! Egészen zavaros és kétségbeesett tanácskozások tartok önmagammal: a hittanóra közeledik. Menjek vagy ne menjek? Maradjak a folyosón? És ha arra jön az igazgató? Ne menjek? De hátha a tisztelendő úr közben már megbocsájtott?

Ott ülök leckém fölött, agyamban franciánegyest járnak a problémák. A szomszéd házból átlobban egy piros lámpaernyő puha fénye, a hó is leesett ma és kéken világít be a félhomályba... Piros... kék... piros... kék...

A pamlag fölött egy kis kép függ. Miféle kép ez? Eddig még nem néztem meg figyelmesen. Tanulni most úgysem tudok, odasurranok, felguggolok a divány karfájára, úgy nézem: egy rabbi, papi főveggel, imakendőben, kezében imakönyvvel. Egy rabbi... Ki ez a rabbi? Szelid, szép barna szeme van... ismerős, nyugodt alakja... Ó, hiszen ez a nagyapa! Nagyapa... Imádkozik.

Nagyapa! Te nem is tudod, mi történt velem! Megsértettem a tisztelendő urat és most nem merek hittanórára menni! Nagyapa, mit gondolsz, mi lesz? Tudod-e, hogy nem akar segíteni rajtam senki — a nagymama sem!? Ha te most élnél!!!! De talán így is segíthetsz, kérlek!!! Szólj a tisztelendő úrnak! Ugy-e, szólsz neki? Nagymama azt mondja, hogy nekem magamnak kell ezt rendbehozni! De hogyan?? Én rádbízom, nagyapa!!!!

Kétségbeesett könnyörgésben felnézek a kis képre, s a könnyek nagy csöppekben ülnek a szememben. A könnyek vibrálnak. Mi ez? Megmozdult a kép? Mintha megmozdult volna az imakönyvet tartó kéz, mintha fölemelkedett volna egy gondolatnyit, mintha intett volna: Jól van, csak ne sírj, majd szólok a tisztelendő úrnak.

Nem. Nem. Tudom jól, hogy a kép nem mozoghat, csak a belibbenő fény, a piros, meg a kék, csak a fény rezgett át rajta vagy a könnyeim... De talán mégis csak intett nekem a nagyapa, hogy ne sírjak?

Másnap délután egy szót sem szóltam, felöltöztem és elmentem a tisztelendő úrhoz. Becsöngettem. Szívdobogva léptem át a kapun, szorongva léptem be az ajtaján. Elhatároztam, hogy még hittanóra előtt bocsánatot kérek a tisztelendő úrtól és megmondom, hogy nem akartam megsérteni. Amint ahogy nem is akartam!

Benn álltam a szobában. A tisztelendő úr ott ült, nagy könyvvel maga előtt. Homlokát két tenyerébe hajtotta, úgy olvasott halkán. Olvasott? Tanult? Lassan emelte fel a fejét és rám nézett. Én is ránéztem, de bennakadt a szó a torkomon. Minden, amit mondani akartam, ott volt a torkomban, s egy hang sem jött ki. Csak ránéztem a tisztelendő úrra, a szememet befutották a könnyek és vártam... vártam.

A rabbi csöndes hangon megszólalt:

— A te nagyapád... ha élne... nagyon szomorú lenne azért, amit tettél. Menj most haza... Holnap jöhetsz hittanra.

Ez a szó, hogy bocsánat, megbocsájtás, egyáltalában nem hangzott el és mégis tudtam, hogy a rabbi már nem fog kicsapatni az iskolából. Megkönnyebbülten sírni kezdtem, valami köszönőféléket motyogtam és mentem ki a szobából, mentem az utcákra, olyan könnyű szívvel, mint egy madárszárny! Csoda történt! Mégis csak csoda történt, a nagyapapa szólt a tisztelendő úrnak!

Lassan nyitottam ki az ajtót, halkán futottam a kép alá:

— Köszönöm, nagyapapa, köszönöm, hogy szóltál, nem is képzeled, milyen hálás vagyok!

Felágaskodtam és megcsókoltam hálás, puha gyermekszájjal azt a helyet, ahol a nagyapapa jobb kezének kellett lennie, a nagyapapa kezének, amit tegnap megmozdított értem, s amit most eltakart bűvös betűivel egy szent könyv.

A weisskircheni hitközség pecsétje.

Patai József: Mi történt Palesztinában?*)

Az események külső képe ismeretes minden ujságolvasó előtt. És bizonyára nem feladata egy történeti távlatot tartani akaró Évkönyvnek, hogy a szörnyűséges részletek rovincsolásával szomoru szenzációkat halmozzon fel. Ezt megtette a napisajtó, amelynek az aktuális hírszolgálat a kötelessége. Ezen a helyen elegendő, ha a fájó tényt száraz számszerűséggel regisztráljuk: 126 zsidó lélek esett áldozatul a palesztinai lázadásnak.

Emellett a tragikus veszteség mellett elenyészőnek mondható a vagyonban esett kár, amely néhány kolónia kifosztásából, barakok, házak, istállók, szérük felgyújtásából állott. Bár csak el lehetne mondani a zsoltárt: „Ének Ászáftól: Isten, pogányok törtek birtokodba“... Amihez a bölcsék hozzáfűzik: *Ének Ászáftól? Jajszó Ászáftól!* kellett volna mondani. És a felelet: *Ének, hálaének, hogy Isten kiöntötte haragját fára és kövekre...* Ahol emberéletben nem történt pusztítás, ott csakhamar meg fognak vigasztalódni, akár az angol kormány fogja jóvátenni az anyagi kárt, akár a világ zsidóságának segítő áldozatkészsége. De ki és mi fogja kárpótolni az elesetteket, akiknek nagy része nem is fegyverrel a kézben, a kolónia határainak vagy a ház küszöbének védelmében ontotta véré, hanem talmudfoliánsok fölé hajolva, a „Semá Jiszrael“ megadásával fogadta a mártirhalált?

A legkegyetlenebb volt a mézárulás Chebronban, ahol a halottak száma 63, tehát az összes elesettek fele és ezek közül 30 a jesiva rabbijai-ból és növendékeiből került ki. Mikor a szlobodkai híres jesiva Petljura és Deninkin fehér bestiától megmenekülve, a Szentföldön keresett elhelyezkedést, választani lehetett Petach Tikva, a 10.000 zsidó lelket számláló júdeai kolónia közt és Chebron, a 10.000 arabs lakosú fanatikus város közt. A növendékek az öreg mesterük egészségének jobban megfelelő chebroni szőlős-dombos vidék mellett döntöttek. És áhitattal mondták el esténként: „A Te kezében vannak az élők és halottak lelkei, a Te kezébe adom életemet...“

Petach Tikvához pedig az arabok még közeledni sem mertek. Még jól emlékezetükben volt az 1921-es összeütközés, amikor a kolonisták bámulatos hősiességgel verték vissza a többszörös túlerőt és az arabok vesztesége tízszer annyi volt, mint a zsidóké. Nem mertek közeledni a többi júdeai kolóniák felé sem és ahol megtették, súlyos veszteséggel kellett megfutamodniok. Nem bántották az „Emek-Jizreel“ gyarmatait sem, pedig stratégiaiag könnyebb feladatnak látszott a kör-

nyező hegyekből leereszkedő sereggel elárasztani Jizreel völgyét, ahol zárt csoportban sorakoznak egymás mellett az új Zsidó Nemzeti Alap földjén virágzó új zsidó kolóniák.

Itt legföllebb előőrsi csatározások folytak a Jordánon túlról átszivárgó beduinokkal, akik az elszánt védelem láttára, csakhamar visszavonultak. Nem történt bajuk a galileai kolóniáknak sem, ahonnan még Trumpeldor idejében véres fejvel verték vissza a támadókat. Az arabok, úgy látszik, nem felejtették.

Most odakoncentrálták a támadásukat, ahol fegyvertelen, védtelen, jámbor rabbik, gyöngé nők és gyermekek közt rendezhettek pogromot, minden kockázat nélkül. Chebron után Cafet, ahol a 17 mártir közül 8 asszony és néhány rabbi. Itt sem volt harc, hanem pogrom, mert itt sem volt új jisuv. Míg a közeli alsógalileai kolóniák munkásaival való harcot már óvatosan kerülték. Vagy ha megkísérelték, megkeserülték.

Kétségtelen, ha Chebronban lett volna új zsidótelep, fiatal munkásokkal, néhány fegyveres chaluccal, elhárult volna a nagy katasztrófa a patriárkák szent sírjának szomszédságától. Jeruzsálemben, ahol a legnagyobb erővel készültek a gyilkolásra és fosztogatásra, csak egyes külvárosokban tudtak eredményt elérni. A jeruzsálemi talmudistákat az ó- és újjvárosban és a „Szentkapu“ szentéletű imádkozóit hősi önfeláldozással védték meg a sokszor vallástalanságuk miatt gáncsolt ifjú chalucok. A „Hagana“, az „Önvédelem“ elszánt fiatal katonái közül többen életüket áldozták fel Dávid király városának zsidó becsületéért. Itt nem volt pogrom, itt harc volt, ahol a támadók sokkal többet veszítettek, mint a megtámadottak. Tel-Avivban, a 45.000 lakosú tiszta zsidó városban pedig a 6 zsidó elesettel szemben nagy arab veszteségekkel végződött a rövid csata.

Szinte viviszekciónak érzem, ha elesett hősről „mérleget“ kell csinálni. De történeti tanulságról van szó, amit feltétlenül le kell vonni. A 126 zsidó mártir közül, levonva a chebroniakat, szafetieket és mocaciakat, akik ellenállás nélkül pogromnak estek áldozatul, az önvédelem harcában elesettek száma körülbelül 30, míg a többszörös túlerőben lévő támadók közel 130 embert vagy bestiát veszítettek. Kell-e ennél jobb bizonyíték arra, hogy a zsidó intelligencia, amely a gazdasági életben, a földművelésben, iparban oly kimagasló fölénybe került az arabbal szemben, a fegyverforgatásban is már ma fölveheti a harcot a négy-ötszörös számú primitív arabokkal. Ha tehát a mai 150.000 lelket számláló zsidóság Palesztinában még 100.000 lélekkel gyarapodik, ahogy ez megtörtént az 1921-es lázadást követő néhány esztendő alatt, akkor már alig lehet majd arab többségről beszélni, dacára annak, hogy

*) A Kecskeméti Vilmos szerkesztésében most megjelent Zsidó Évkönyvből, melynek ismertetésére legközelebb visszatérünk.

*Sir Walter Sidney Shaw,
a bizottság elnöke*

*Narry Suell,
a Munkáspárt képviselője*

*Sir Henry Bucknell Betterton,
a konzervatívok képviselője.*

Az angol Parlament által kiküldött bizottság, amely most Palesztinában a tragikus események okait vizsgálja.

250.000 zsidóval szemben 600.000 arab fog állani. Akkor már úgyszólván mint egyenlő erők köthetnek testvéri békét zsidók és arabok. Mert az arab nemcsak fél az erőtől, hanem tiszteli is.

És mi van az angolokkal?

Az angolok most küldik a Szentföldre a vegyes bizottságot, hogy megállapítsák, ki és mi idézte elő a háborúságot, ki és mi a katasztrófa oka. Pedig az az egy egészen bizonyos, hogy a katasztrófa okozója senki más, mint éppen az angolok, illetve az angol kormány palesztinai megbízottjai. Az angol kormány vállalta a mandátumot a Népszövetségtől, hogy Palesztinában előmozdítja a Zsidó Nemzeti Otthon létesülését, gondoskodik annak biztonságáról, fejlesztéséről. Ebből a mandátumból egészen magától érthetően következik a kötelezettség, hogy Anglia kolonizáló kormányt küld Palesztinába, a szabad földet zsidó telepéseknek adja gyarmatosításra, vámkedvezményekkel fejleszti a zsidó ipart, a bizalmi állásokban a Zsidó Nemzeti Otthon építőinek, tehát zsidóknak juttat helyet, a csendőrség és rendőrség exponenseit zsidókból válogatja össze stb., stb. Ehelyett mi történt? Másod-, sőt harmad-, negyedrendű garnitúrát küldött le a Szentföldre a legnagyobb hivatalok vezetőiül. Olyanokat, akiknek a legfontosabb az volt, hogy a háromszoros gyarmatszolgálati pótlékot kapják ugyanazokon a helyeken, ahol a bennszülött, a „natív“ csak egyharmad fizetést kap. És minthogy a zsidó hivatalnok önértékét ez a megkülönböztetés és megalázás a „Zsidó Nemzeti Otthon“-ban vérig sértette, lassacskán sikerült a zsidókat mindenütt önkéntes vagy önkéntelen távozásra bírni. Így történt, hogy a hivatalokból, póstából, csendőrségből, rendőrségből minden címen kiszorultak a zsidók

és helyüket elfoglalták arabok, mint olcsó munkaerők, „natív“-ok. Az arab és angol hivatalnokok összebarátkoztak, összejátszottak és szinte összeesküdtek a zsidók ellen. Nem törődtek többé mandátummal, Népszövetséggel, Anglia presztízsével, hanem csinálták a maguk politikai játékát kis bürokratikus eszük szerint és mindenekelőtt a saját kényelmükre. És minthogy a zsidók közbiztonsága nem feküdt túlságosan a szívükön, lassanként kivontak minden haderőt Palesztinából, hogy jelentés mehessen Londonba: itt takarékoság folyik a legnagyobb mértékben, itt nincs deficit, sőt még régi, törökkori adósságokat is lehet törleszteni, legföllebb több adót fizetnek a zsidók. Kairóban tele vannak az utcák angol katonákkal. Szemtanuja voltam egy nagy ijesztő-parádénak, egy „torchlight tattoo“-nak, melyben az angol katonaság minden fegyvernemével demonstrált a nép színe előtt, okulásul, szemléltetően, miként bánik el Anglia a lázadó „natív“-okkal, hogyan söpri el a föld színéről. Palesztinában soha, sehol nem láttam angol katonát. Anglia zsidókkal ültette tele azt a hidat, amely a Szuez-csatorna innenső oldalán Indiába ível át. De mintha a régi „hídpróba“ ismert receptje szerint jártak volna el: „Ha nem szakad le, jó, ha leszakad, még jobb.“

Az arab érezte, hogy az angol bürokrácia neki akar kedveskedni, az ő iskoláinak adják az állami szubvenciókat, ők kapják az állami földeket, az állami munkákat, míg a zsidó lassacskán háttérbe szorul. Az arab szabadon vándorolhat be az országba, a zsidóknak pedig valóságos küzdelmet kell folytatniuk, hogy bevándorlási engedélyt kapjanak a Zsidó Nemzeti Otthonba. Az arab egyre jobban ráérezte a zsidók pozíciójának gyöngeségére és egyre többet engedett meg magának bün-

A jeruzsálemi Zsidó Nemzeti Könyvtár új épülete a Scopus-hegyen a héber egyetem mellett.

tetlenül, sőt kormánytámogatással. Negyvenéves zsidó kolónia területére törtek be beduinok és a zsidó tulajdonosok nem találtak védelmet a kormánynál. Sőt, a bürokrácia a beduinok pártjára állott. Az 1921. évi támadások arab uszítói, az egyéni akciók véres vezérei nemcsak hogy gyors amnesztiában részesültek, hanem még vezetőpozíciókba, magas állami hivatalokba, kerületi kormányzóságok élére is kerültek. Ilyen „amnesztiált” pogromhős volt például a chebroni kerület parancsnoka is, aki most a zsidómészárlást kárörömmel nézte. És ilyen „amnesztiált” uszító lett a kormány kegyelméből Jeruzsálem vezető főmuftija, aki a Szentfal körül kirobbant katasztrófát fondorlatos furfanggal előidézte.

Mi történt a Szentfalnál?

Ha nem forgott volna fenn gyujtogató szándék a mufti részéről, nem lett volna semmi jelentősége az egész ügynek. Ismerni kell a helyrajzot. A húsz méter magas „Kothél maarábi” óriási gránitköveivel, a zsidó nemzeti nagylétnek gigantikus sírköve, mely előtt nemzedékek galuth-keserve,

A tel-avivi új Opera épülése.

könnye ömlik, évszázadok óta. A kis téren összezúfoltan, áhitattal imádkoznak a zsidók. Közben arabok jönnek fölnyergelt szamaraikkal és betérnek a fallal szemközt lévő apró házak udvarába. Nem vették észre, nem zavarták egymást sohasem. Most a felbátorodott főmufti megkezdi ingerkedéseit a zsidókkal. Elviteti az öreg emberek imazsámolyait, jomkipur napján rendőrökkel tör be az ájtatoskodók közé, hogy eltávolítsák a férfiak és nők közé feszített kis függönydarabot. Minden ürügy és alkalom jó a zsidók bosszantására. Végül jön a nagyágyú. Közvetlen a Szentfal mellé iskolát, meg mecsetet építtet, hogy a gyerekek véglegesen és rendszeresen megzavarhassák a zsidók ájtatosságát. Pedig annyi más üres telke, területe van a Wakf-nak, a muzulmán egyháznak az egész városban mindenfelé. De itt még más cél is lebeg szeme előtt. Áttöri a felső utcába a falat, hogy egyenes összeköttetést kapjanak az Omar-mecsetben gyülekező tömegek is a Szentfalhoz. A zsidók hivatkoznak a „status-quo“-ra, tiltakoznak a régi állapot megváltoztatása ellen. De ez a tiltakozás oly halk, hogy a cionista kongresszuson résztvevő delegátusok is alig hallhatták. A mufti azonban kiadja a jelszót: „A zsidók el akarják rabolni a Szent Omar-mecsetet!” Az angol kormány pedig a zsidók tiltakozása ellenére engedélyezi az építést.

Az arab „felelőtlen elemek” és a felelősök is levonják a tanulságot: A zsidó „vogelfrei”. Az angol nem védi többé. És Mohamed szent napján összegyülekeznek mecseteikben, meghallgatják az „amnesztiált” uszítók beszédeit és a csöcselék „a kormány velünk van” kiáltással indul neki kifent késekkel a zsidó negyedeknek rabolni, gyilkolni a próféta szent nevében. Az arab rendőrök pedig követik főnökeik szellemét...

*

Ez történt, az események logikus szükségszerűségével, az angol impérium nem nagy dicsőségére. Mert hiába siettek aztán a repülőkkel, páncélautókkal és csatahajókkal, amikor az arab fölkelés éle már-már a brit hatalom ellen kezdett fordulni. És hiába küldenek most vizsgálóbizottságokat a Szentföldre. A teljes igazságot most már kideríteni nem fogják. Csak az a biztató, hogy a rendcsinálás, a közbiztonságra való szigorú felügyelet az angol érdekszférába vág. És ha az angol kormány most Genfben ismételtén kijelentette, hogy a palesztinai mandátumról semmi áron le nem mond, nem a zsidók kedvéért teszi ezt, hanem mert a birodalom keleti politikájának jövőndő biztosításául erre szüksége van. És ugyanebből a szempontból szüksége van Palesztina teljes közbiztonságára is. A szentföldi harmad-, negyedrendű hivatalnokgarnitúrát tehát ki fogja cserélni olyan bürokráciára, amely nem avatkozik bele a politikába, hanem teljesíti a brit birodalom felső parancsait.

Lontai Alfréd: Vitéz Polturák Eliász

Ne fáradjatok, hiába keresnétek nevét a „Vitézi Szék“ tagjai névsorában, hiába fáradnátok: nincs ott. Őt nem a Margitszigeten avatták vitézzé, nem fényesdísruhás grófok, bárók és hercegek álltak meghatódva körülötte az avatás magasztos ünnepélyén. Az ezerpúpú Déltirol egyik kissé túl magasra sikerült púpján: a Zugna Tortán nyerte el ő a vitéz címet. Az avatási ünnepély közönsége pedig sáros, mocskos, szakadt egyenruhájú öreg népfölkelőkből verődött össze. Nem is igen illene bizony ökelme a margitszigeti vitézek közé, nem is találná ő maga sem helyét közöttük.

Sokfajta hőst termelt ki a világháború: volt aki haláltmegvető, vak gondtalansággal vágott elébe ezer veszélynek, a másik sebesülteket kötözött gránáttűzben, volt aki bátran szembenézett a halállal, de emberi élete felett megfontoltan örködött, más az olasz huszonnyolcasok öldöklő tűz-záporában szállította bajtársainak naponta az élelmet.

A lövészárók hősei mögött nem maradtak el a kötözőhely emberei, de meg a polgári ruhájú „Tragtierführer“ sem, aki éjente szállította a muníciót, meg az elemózsiát a legelső állásokba. Szegény, öreg, harcsabajszú, rongyolt ruhájú, háromnégy-ötgyerekes Tragtierführerek...

Ha a veszélyből, ha a halálból meg is kapták ezek a jó öregek részüket, a dicsőségből csak gyéren jutott reájuk egy-egy sugaracska, legföljebb egy vas érdemkereszt, vagy bronz vitézségi érem formájában.

Amikor a pótkeret felállította a hegyi dandár gazdasági hivatalát, az öreg népfölkelők mellett egy halom ilyen civil Tragtierführer is került az alakulatba. Goldhammer főhadnagy úr, aki dicső harctéri szolgálat után, súlyos láblövésből úgyahogy kigyógyulva, átvette a parancsnokságot, szinte káprázó szemekkel nézte a cifra társaságot:

— Te jó Isten; Bordás, ezekkel az aggastyánokkal menjek én a háborúba?

— Főhadnagy úr, magad vagy az oka. Ki akartál babrálni az öreg zupás „Bibircsókkal“, az meg kijelentette, majd megmutatja neked; bosszúból zsidó tisztiszolgát és írnot is osztott hozzád.

Goldhammer főhadnagy kiléptette a sorból az említett két népfölkelőt, akik legalább szabályos katonai tartással állottak elébe:

— Főhadnagy úrnak Kohn Hilel tisztiszolga alázatosan jelentkezik.

— Főhadnagy úrnak Polturák Eliász irodaordonánc alázatosan jelentkezik.

No hát, Kohn Hilel úr még csak megjárta, apró, élénk, fekete egérszemei árulták csak el zsidó mivoltát, kis, helyke, barna bajusza, „vazsi“ kiejtése, tömzsi termete, rövid nyaka inkább valódi vasmegyei kigazdát sejtetett benne, mint bornagykereskedőt. Amikor azonban a főhadnagy

szeme Polturák felé villant, Bordás zászlósban elakadt a lélegzet, ahogy a vihar kitörését várta.

Furcsa egy szerzet is volt a jó öreg Polturák, hosszú, melléig nyúló, ébenfekete szakállába két oldalt belefolytak a tincsek, a jó megtermett pajeszek, bánatos, kék szemei felett bozontos a szemöldök, háta görnyedt, talán púpos is egy kissé, a főtörzsorvos úr úgy írta a sorozási lajstromba: „Magas hát, irodai szolgálatra alkalmas“. Mi tűrés-tagadás, még ennek a cifra alakulatnak sem váltott díszére ez a nem túlságosan katonás külső.

Sokáig elnézte a vaskoronás Goldhammer, a többszörös sebesült rokkant főhadnagy a siralmas ábrázatú, kis púpos emberkét, ezt a csukaszürke bánathalmazt és egy szemrebbenés nélkül intett, visszaléphet helyére.

— No, Bordás, a Bibircsók azt hitte, megbosszant, hogy ágálni fogok a legénység ellen, tévedett, viszem őket és az Eliász és Hilel is velem jön. Tévedett a Bibircsók, magam is zsidó vagyok.

És amikor sípolt a vonat és amikor a pályaudvaron visszamaradtak szemébe könnycsepp ült és amikor lobogtak a kendők, Polturák felé egy kendő sem lobogott, nem mintha neki senkije sem lett volna, akitől búcsúzzék. Volt bizony, volt jó felesége, szépséges öt gyermeke. Az asszony nem jöhetett el, mert először is messze van a falucsukája, ott Máramarosban, túlmessze Szabadkától, drága a vasuti költség; meg aztán, az asszonynak vigyázni kell a kis fűrésze, meg a vámmalmocskára, most van a szezon, azután ki vigyázzon az öt gyerekre. Azaz: mind az ötre már nem kell vigyázni. A Saje (Sándor) a legöregebb, már a talmudot biflázza, de a negyedik csak most kezd járogatni, a Sorele meg csak csecsszopó. Bús, kék szemei keresték valamerre északkelet felé a láthatárt és:

— Legalább az orosz frontra vinnének — mondta, amikor Goldhammer főhadnagy elbicegett előtt és megkérdezte, hogy hát neki senkije sincs-e a vonatonál —, akkor talán elfutna a vonat az én falum előtt is, főhadnagy úr.

De ilyenekre a hadvezetőség nemigen volt figyelemmel, futott a vonat, a sok magas hegy közé vitte a szegény, bánatosszemű zsidót, háborúba...

Hajnali három óra, a nap is most kel fel, a Tragtierführerek most jönnek vissza a Zugna Torta ormairól, leadták az élelmet, Polturák ládjába rakja a nyugtákat, kis, szennyes, szürke vászonzacskót szed elő, abból előkerül egy aranynyal hímezett P. E. betűs, piros bársonzacskó, abból meg valami bőrből való holmi, szíjjak, meg apró fekete iskátulyák rajta. Eliász megcsókolja a tvilemet, melléje szegődik ugyanolyan fölszereléssel Koós káplár, polgári életében fűszerkereskedő, nem hiányzik Hilel sem és buzgón végzik a

Margarethe Bach, bécsi előadóművésznő, aki a *Mult és Jövő* december 1-i kutúrestjén bibliai jeleneteket mutat be.

reggeli imát. Csak hárman vannak, akadna ugyan a nyolcvan ember között minjan, de valahogy a többi resteli mutatni, hogy zsidó, pedig bizony belül nagyon szégyenlik, hogy sem az alefbészt nem ismerik már személyesen, sem pedig az imaszíj komplikált felrakásával sincs már meg a jó viszony.

Dörgött pedig az olasz ágyú veszettül, vadul lőtték a saccói dohánygyárat és egy-egy huszonnyolcas jutott az öreg Tragtierführerek tanyájának is. Valami sziklaoduban húzódtak meg, ott San Ilario domboldalán és onnan kiabáltak az imádkozókra:

— Jöjjetek már, bolond zsidók, jöjjetek, még odatrafál a golyó.

Hiába volt Koós mellén a nagyezüst, amit még a harmincketteseknél kapott, bizony ő ott hagyta két társát a fa alatt és belógott a szikla oduba.

Hilel egy ideig hajlongott még, de csak egyik szeme volt a nagy, héberbetűs imakönyvön, a másikkal a gránát lecsapódását leste, azután még az Olénú előtt ő is belógott az odúba.

Ott maradt a fa tövében egyedül, árván Polturák, bár az ő imádkozása sem volt teljesen vorschriftsmässig, valahogy nem kelet felé fordította

arcát az imánál, inkább északkelet felé, mintha a máramarosi havasokat keresné.

Berghofer őrmester is megsokalta a dolgot:

— Polturák, azonnal fonulj pe! — kiáltotta ékes soproni dialektusban a derék pékmester-őrmester — ne hősködj ott tovább, te fitéz!

Igy ragadt rá a vitéz jelző. Nem lőtt ő le se száz, se öt, de egy olasz bakát sem, nem hajtott maga előtt soha foglyul ejtett ellenséget és mégis kinevezte a népszáj vitéznek.

Irgalmatlanul ágyúz az olasz, treffer treffert követ és Polturák csak imádkozik, de már mélyen meghajol, hátra lép egy lépést, becsukja könyvét, mire szüksége se volna, hisz minden betűt kívülről tud, leszedi a szijakat homlokáról, kezéről, megcsókolja és lassú léptekkel közeledik a fedezék felé...

Egész nap bömböl az ágyú, mintha a pokol minden ördöge verné a világ minden nagydobját. A saccói dohánygyár teteje, a gyönyörű bádogtető leszakad, hatalmas robajjal vágódik a gyár udvarára. Hrbek számolja a találatokat:

— Négyszáztizenhárom, négyszáztizennégy... szegény bosnyákok, rossz napjuk van, forró ott hátul a levegő.

*

A három jámbor most már délutáni és esti imáját is bevégezte.

Beesteledik, az ágyúk már ritkábban szólnak, majd elhallgatnak, egy-két fegyvercsattanás hallik, néha-néha gépfegyverkattogás, világító röppentyűk szökkennek a levegőégbe, ott pukkannak sok-sok csillaggá és világítják az utat a repülőknak.

— Kimegyek egy percre, megnézni, jön-e a postás — szól Berghofer és vele bandukol Kohn Hilel is.

Ssrr, bumm, ssrr, bumm... zenél a repülő bombája és tesz pontot zenéje végére. Kohn is, Berghofer is a földre vágódnak... óvatosságból, mondja Goldhammer főhadnagy, de amikor azok nem kelnek fel, Polturák két másikkal utánuk szökken. Ujabb bomba. Polturák és társai elérik a két embert, tapogatják őket, azután integetnek, hogy nincs bai, élesztgetik őket, újabb bomba. megint egy, Goldhammer főhadnagy idegesen biceg az öt ember felé, de félútban már jönnek is.

Mikor másik reggel Hrbek gúnyosan odaszól Polturáknak: „vitéz ordonánc úr“, Berghofer őrmester rendreutasítja:

— Hallgass, Hrbek, van annak szív a melében.

Megjött a posta. A sok rózsaszín lap, meg levél. Jó, meg rossz hírek. Habzsoliák a fáradt emberek az otthoni híreket. Polturák is kapott levelet, nagy héber betűkkel teleírt ív, olvassa, két kék szeme még bánatosabbá válik, a szögletekbe könnyecsepp ül.

— No, mi baj, Éliász, csak nem rossz hír? — kérdi Hilel.

— Leégett a malom, leégett a fűrész.

— Majd fizet a társaság.

— Nem fizet, írja a Saje fiam, nem volt pénzük a díjra, nem fizették be a biztosítást. Mi lesz a családdal?

— Hazamégy, Eliász — szól közbe a főhadnagy —, adok kétheti szabadságot, rendbehozod a dolgokat.

Hazament, eladott mindent, ami megmaradt, ócskavasasnak a gépeket, a megmaradt árukat, a telkekért még elég sok pénzt is kapott. Krajzlerosboltocskát vett az asszonynak, árukat vásárolt, azután visszajött.

Alig volt két hónapig ismét Ilarióban, egy este az ima után megint levelet kap, most az asszony ákombákomjai, olvassa, legkisebb leányát vitte el a vörheny; szemei alá mély ráncok ülnek meg és feltör melléből:

— Az Úr adta, az Úr vette, áldassék az Ő szent neve.

A baj sohasem jár egyedül, mindig csőstől szakad az ember nyakába; a következő tavaszon a Saje fiú hült halálra a jesivából hazamenet és pár nappal rá a föld alá tették.

A Polturák szakálla őszbecsavarodott, dús hajába is beleharapott a dér, szeme, ha lehet, még bánatosabban nézett északkeletre az imák alatt.

Mindig csak könnyezett, mindig csak sóhajtozott, zokszó ajkát el nem hagyta, csak egyszer, amikor a rabbi megírta, hogy asszonya is megtért Sára, Ráhel és Lea kebelébe, szakadt ki belőle:

— Miért engem, jó Uram, miért éppen engem?

A temetésre már nem ért haza, az egyhetes sírdombra borult zokogva, azután elhelyezte a gyerekeket, hol itt, hol ott, nagyszülőknél, bátyjánál, nénénél egyet-egyet, eladta a boltocskát, a pénzt beadta a rabbihoz a gyerekek részére és visszajött.

*

Visszajött és végezte feladatát, zúgolódás nélkül, olyan szent megadással, melyet minden bajtársa megcsodált, megbecsült és már sohasem hangzott gúnyból a „vitéz ordonánc” cím, inkább valami meghatott szeretet hangzott ki e szavakból.

A háború utolsó esztendejének tavaszán történt. Az élelmezési osztag Roveretóban várta egy villa falai mögött a sötétség beálltát, hogy meginduljon a Costa Stenda felé a menázsival.

Valami lógott a levegőben, irtóztatóan lőtte az olasz a Roveretóból a Zugnára vezető utat és a villa kertjébe is bevágott már egy-két gránát. Berghofer őrmester óvatosságból átvitte embereit a túloldalon lévő sziklák védelmébe. Éppen jókor értek oda. Heves tűz alá fogta az olasz tüzérség

a villát és a földszint egyik ablakán csörömpölve vágta be az ablakokat egy szilánk.

— Hol a főhadnagy úr? — kérdi az őrmester.

— Szent Isten, a villában maradt — kiált kétségbeesve Polturák és már rohan is a ház felé, keresztül a lecsapódó lövegektől porzó országúton.

A bajtársak elhűlve látják, amikor Polturák berohan a villa kapuján és egy gránát bedönti a ház egyik falát... De már jön is, hozza a bicegő, arcán sebesült, vértől borított főhadnagyot... liheg, zihál Polturák melle, nehéz a teher, de már ott van, gyöngéden fekteti a szikla tövébe a főhadnagyot, akit Berghofer vesz kezelésbe.

Polturák is összeroskad, azt gondolják a fáradtságtól, de egyszerre piros lesz jobb oldalt a blúza, a folt nagyobb-nagyobb lesz, megsebesült, mell-lövés... Nem veszélyes, jobboldali mell-sérülés, szilánk ütötte seb. Bekötözik. Együtt megy Goldhammer főhadnaggal a kórházba.

A háború elmúltával Budapesten láttam... Szakálla hófehér volt, egyenruhája szakadt, mocsos, de mellén ott csillogott a nagyezüst vitézségi medália. Ment egyik pályaudvarról a másikra, haza, északkelet felé, haza a három megmaradt gyerekéhez, a máramarosi havasok aljába.

Ifj. Ney Dávid, (Veres felvétele.)
a M. Kir. Operaház művésze, fellép a Mult és Jövő kultúr-
estjén december hó 1-én a Zeneakadémia nagytermében

Ney Dávid mint Cár (Észak csillaga).

Ney Dávid mint Wotan.

Ney Dávid mint király (Lohengrin).

Beregi Ármin: Ney Dávid. (1844—1905.)

Ez a név valamikor fogalom volt; a melegség, a jóság, a nagyszerű, férfias, hatalmas hang fogalma. A Magy. Kir. Opera minden bass-bariton szerepét ráruházta egykor és ő mindig a művészete legnagyobb lángjait gyújtotta meg. Szinte előttem áll csodálatos, vállas, domború-mellű, pompás alakja, amint Wotan szerepében a tűzvarázst énekli, vagy a Hugonottákban nagyszerű hangfestéssel viszi előre az egész együttest. Ki ne emlékeznék Lohengrin-beli királyának méltóságos alakjára. Dísz, öröme, lendülete volt ő az Operának. Barátainak serege körülrajongta Dávid bácsit és nem volt ünnepség, nem volt budapesti, vagy vidéki díszelőadás, díszhangverseny, aminek biztos jövedelméről ne ő garantált volna. 1874-től 1905-ig harmincegy éven át énekelt Ney Dávid a Hans Sachs, Hagen, Falstaff, Sarastos, Wotan, Henrik, Cár (Észak csillaga) Petur bán stb. szerepeit és királyi volt ő megjelenésében, hangjában és tudásában. Pedig eredetileg hitközségi kántor volt s csak a königgrätzi ütközetek vonták el az oltár elől, minthogy a porosz-osztrák háborút is végig kellett szenvednie.

De hű maradt az ő zsidó liturgiájához, amelyből minden szerepéhez a melegséget, a mélységet, a szívhangokat merítette. Ki tudja elfelejteni az ő *Kol-Nidreh* énekét Jom-Kippur előestéjén, a nagy-

ünnepek félelmetes melódiáit, amikor hatalmas és mégis szívhez szóló hangja betöltötte a dohányutcai nagytemplom minden zugát. Nem operaelőadásnak tekintették énekét, mert olyan cikornyátlanul énekelt, oly egyszerűen, mintha csak a szöveg maga hangzott volna, nem brilirozásnak érezték pompás hangját, hanem megnyilottak a szivek, hogy befogadják egy meleg rokonszív hullámaikat; megindultak a szemek sós árszói, hogy lemossanak minden hétköznapit. Sokáig kongó úr maradt a templomban helyén. Rós-hasónókor csak a visszhang ébredt a községben. Hol van Ney Dávid!

Sokan, nagyon sokan vannak még itt Budapesten, de a vidék nagyobb városaiban is, akik, ha behunyt szemmel rágondolnak, talán szívükben visszacseng Ney Dávid harangszava; sokan emlékezhetnek Pásztor Árpád búcsúztató versére, ami azon a forró augusztusi napon 1905-ben hangzott el Beregi Oszkár, a Nemzeti Színház akkori művésze ajkán... „s dübörögve csapódik be a Wallhalla kapuja...” („Wotan halálára...”)

És mi történt azóta? Itthagya öreg feleségét, aki ma 76 esztendő és aki 96 pengő havi nyugdíjból tengeti az életét. A hatalmas, a hős, az Opera dísz, az istenek, királyok ábrázolója és hangadója, itthagya beteg feleségét és orvosságra is alig tclik neki. Ferenc József, a király, a nobilis úr, kegy-

díjat adott az özvegynek, de ez a kegydíj megszűnt. „Más fáraó jött, ki Józsefet nem ismeré.“

Ennek a 76 éves beteg, özvegyasszonynak nyomora tulajdonképpen a budapesti, talán nagy-magyarországi operaközönség és külön a zsidóságnak számláját terheli. Annak a zsidóságnak a számláját, amely 30 éven át gyönyörködött Ney Dávid hangjában és merített áhitatot azokból a gördülő hullámokból, amelyek mint egy természetfölötti Magna-Voxból áradtak szerte. De terheli a barátok légiójának számláját is, akik a nagy Mester életében oly szívesen melegedtek lelkének és házi tűzhelyének lángjainál.

Hogy a magyar királyi kormány lesz-e oly nagylelkű, mint Ferenc József, a király vala és megadja-e az öregség istápját kegydíj alakjában. Ney Dávid erőtlenség, beteg özvegyének: lehetséges; nincs módunk követelni. De a közönségtől kérünk és követelünk. Váltsanak belépti jegyet a kegyelet, a művészi hála, a visszaemlékezés Pantheonjába. Aki hallotta valaha az egész ember, jó ember, nagyszerű Ney Dávidot énekelni, az képzelje el az ő szomorú arcát, mélyen néző szeméit: nyúljon a zsebébe, gondolja el, hogy no, most az Operába megyek; húnyja be a két szemét és hallani fogja Ney Dávid mély, bársonyos, meleg hangját; mélyről, átszellemlülve, könnyesen fog az hangzani: „Barátim, köszönöm!“

*

A *Mult és Jövő* szerkesztősége minden penzküldeményt nyugtáz és azonnal Ney Dávid özvegyéhez juttatja az összegeket. Aki közvetlenül akar érintkezésbe lépni az özvegyel, annak megadjuk a címét; Bis dat qui cito dat!

Ney Dávid civilben

Patai József: Kiss Arnold, a chaluc

Kiss Arnoldról a költőről, az írás és a szó művészeréről, a templom és a pódium igehirdető mesteréről sokan és sokat beszélnek és írnak most, 60-ik születése napja alkalmából. Ezen a helyen Kiss Arnoldról, a chalucról kell megemlékezni. Az ifjú úttörőről, aki még nem számlálja az esztendőket, aki még nem pillant hátra, megtett utak sorakozó állomásaira, csak a jövő felé szegezi tekintetét. És nem a maga, hanem a népe jövője felé, amelyet reménytől sugárzó szemekkel lát az Örökkévalóság horizontján. Ennek az örökkévaló népnek zsinórmértékével mérve, sub specie aeternitatis, nem bírnak jelentőséggel az emberi élet mulandó évei, arasznyi rövidségű évtizedei. Aki úgy tudja nézni a jövőt, az vatesi áldozással halad előre, mint ama júdeai próféta, aki követi a felső parancs hívó hangját: „Egyengetek a sivatagban az Urnak útját, a pusztaságban törjetelek ösvényt Istenünknek!“

Ez a chaluc-sors. Az egyik helyen utakat kell törnie a sziklák között, „ösvényt a megváltottak felvonulására“, másutt meg fel kell szednie a köveket, amiket az új igék hirdetői után dobálnak és szétzúzni a sziklákat, miket gonosz erők útjukra gördítenek. Olykor meg éppen ezekből a sziklákból, kövekből és feldobált sárból kell folytatnia az építést és áldássá változtatni az átkot, mikor a sivatagban még nyers anyag és kőzet sem terem, csak szemvakító homok, amelyet ide-oda kerget a számum szele. Az egyik chalucnak mocsarat kell lecsapolnia a Szentföldön, hogy illatos narancsliget, üde, fiatal élet virágozzék a „halál forrása“ helyén. A másik chalucnak pedig fertőket kell felszárítania egy elposványosodott közélet területén, hogy ködből, gőzből és mérges párából kiemelkedhessen a szántsándékkal elhomályosított Igazság.

A chaluc munkáját vette vállaira Kiss Arnold. És teljesíti ezt a hivatását ifjú tüzzel, tiszta lélekkel. Ama hajdani papi áldozatok lelkével, akik, mikor látták a Szentély lángbaborulását, beledobták magukat a lángok közé, mert számukra csak a Szentséggel együtt bírt értékkel az élet. A zsidó történelem szimbolumaként lobog ez a példa a martiromsággal teljes évezredek át. És lesújtóan szomorú és kétségbeejtő volna, ha a zsidóság mai nemzedékében nem volnának férfiak, akik a legmagasabb áldozatra képesek népünk szentélyéért és az igazságért. Vagy nem a mi korunkban támadt-e az életáldozó Herzl csudája?! És nem a napokban kelt-e át az Óceánon, a fehérhajú Marshall, hogy Zürichben egyengesse az ösvényt Cion megváltottjainak és összeroskadva a munka súlya alatt, meghaljon az úton, mint Mózes a Szent Földnek víziójával?

Kiss Arnold fájdalmas betegséggel nem törődve, ment városról-városra hirdetni az ígét, osztlatni a homályt és testvéreket toborozni az igaz-

Samson Rafael Hirsch

Akik Morvaországból
indultak el...

Graetz

Löw Lipót

ságnak: hogy a Makkabeusok népe nem lehet áru-
lója mai Makkabeusainak, hogy a martiromságok
nemzete nem tagadhatja meg feltámadásának új
martirjait, hogy a Biblia népe nem válhat hűtlenné
a Biblia földjéhez és hogy éppen ez a hűség a leg-
szébb bizonyítéka annak, hogy a zsidó szív mélyén
igazi hazaszeretet lobog. Mikor így együtt vol-
tam Kiss Arnolddal egy-egy vidéki városban és
láttam őt, amint gyengélkedő léptekkel fölment
a pódiumra, halk hangon kezdte, azután minden-
ről megfeledkezve, egyre emelkedve, lendülve és
beletüzesedve, magával ragadta közönségét és
vitte fantáziájának és színes szavának szárnyán a
tisztá ideál világába, — úgy éreztem, mintha az
Emek ifjú chaluca állana előttem, akit ott láttam
a Kison völgyében, amint lázas testtel tér haza az
ódon malom vizének tisztításából és vállalai égő
sebekkel feszülnek a leszálló alkony felé...

És láttam Kis Arnoldot a saját községe köze-
pette, ahol ő a vezető főchaluc. Ahol nem úgy
fogja fel a hivatását, mint aki felette áll a gyüle-
kezetnek és papi magaslatról kenetteljesen ítéletet

mond, hanem, mint chaluc a chalucok között, test-
vérei közé keveredve, együtt dolgozik velük és
lelkes paptársaival együtt viszi a híveit oda, ahol
zsidó úttörő munkát kell végezni. Így lett a leg-
régibb, nyolcszázéves tradíciójú budai hitközség
nálunk minden egyetemes zsidó gondolat ösvényé-
nek egyengetője az egész ország zsidósága számára.

A Gondviselés helyreállította Kiss Arnold
testi erejét, 60-ik születése napjának mintegy jubi-
leumi ajándékaul. Szellemi ereje pedig csak gya-
rapodik és növekedik. A szemeit fenyegető, de
immár elmúlt gyöngülés csak még befelé fordította
a látását, az örök bölcsesség és szépség forrásai
felé. A szenvedés és megpróbáltatás még jobban
elmélyítette a lelkét, fölemelte a szívét és még
érettebbé érlelte benne a meggyőződést, hogy csak
egyért érdemes küzdeni ezen a földön: az Igaz-
ságért. Minden hiú hiábavalóságon túl csak ez ad
belső kielégülést és igaz fölemelkedést az igaz
embernek.

Testvéri szeretettel köszöntöm valamennyi
chaluc nevében Kiss Arnoldot, a vezető főchalucot.

Dr. A. Jellinek

R. Bloch Mózes

Prof. David Kaufmann

Patai Edith:
Izenet egy más csillagra

Őrizem én a te arcodat, testvér, —
Ifjú ragyogó mosolyod rámköszönt a multak
ködéből,
Mögötte friss lobogót bontanak messzetűnt évek,
Mikor kézenfogva jártuk az ifjúság útját mi ketten
S testvéri egüinktől távol lobogott minden más
szerelem,
Férfiarcod száz formáját belémvészte egy isteni véső
S szobám éji faláról int felém tünt alakod.
A te szemed éled a homlokom boltja alatt,
A te el nem csókolt csókoddal hajlok anyánk
sápadt kezére
S asszonyod, gyermeked vállalát a te erőddel öleli
karom,
Fölzeng gyászoló hárfák húrjain életed szép
muzsikája,
Emlékezésem dús, mint maga az ezerarcú Élet
S titkokat rejtő örök, mint maga az ifjú Halál.

BARACS KÁROLY APAI NAGYAPJA.

A *Mult és Jövő* már több ízben foglalkozott boldog-
emlékű Baracs Károly személyével és őseivel, apai nagy-
apjáról azonban egyáltalában alig történt bárhol is említés.
Ezt óhajtom pótolni, most, hogy Baracs Marcel ünneplése
is aktuálisra tette e kiváló testvérek őseit.

Baracs Károly apai nagyapja „Leibesch Barach“ volt,
a bacsstopolyai hitközség egykori híres főrabbija. A bacs-
topolyai rabbiszékben utolsóelőtti elődöm volt. A bacs-
topolyai hitközség „Leibesch Barach“ idejében kultúr-
történeti jelentőséggel bírt. A kor talmudistái Leibesch
Barachot általában „Leibesch Charif“-nak (Lángész) nevez-
ték, mert ő generációjának egyik legkimagaslóbb talmud-
tudósa volt, kinek neve számos שו"ת (Responsum)-
könyvekben előfordul. Nevezték őt „Leibesch Puchó“-nak
is, mert szlovenszkói Puchoról származott. Több mint há-
rom évtizeden át töltötte be „Leibesch Charif“ a topolyai
hitközség rabbiállását és működésének méltatása egy külön
tanulmány megírását igényelné. Bácska politikai életében
jelentős szerepet játszott és mint zsidó tudós méltó és
bátran mondhatjuk — egyenrangú „Mcchüten“-je lett a
nagy Löw Lipótnak.

Sírköve olvasható írással még most ott áll a bacs-
topolyai zsidó temetőben és a környék zsidó öregeinek
szájából érdekes és tanulságos dolgokat lehet hallani életé-
ből. Nagy esemény volt ez annak idején, midőn Barachék
és Löwék között „siduch“ jött létre.

„Leibesch Barach“ minden valószínűség szerint szefárd
(spanyol) zsidók leszármazottja. A Vág mentén, melyhez
„Puchó“ községe is tartozik, sok szefárd család telepedett
le. E szefárd letelepedések Szlovenszkóban a zsidó törté-
net számára még egy érdekes, eddig ismeretlen fejezetet
fognak képezni. Érdekes, hogy a zseniális „Leibesch Charif“-
nak, e nagytudású rabbinak egyik fia hűtlen lett zsidó
vallásához és római katolikus pap lett belőle.

„Leibesch Charif“ szava, bár főleg zsargonul beszélt,
nagy súllyal bírt a bacsikai megyeházban és még ma is
legendaképen beszélnek az ő erélyéről és okosságáról.
Többek között olvastam egy a 60-as évek „Serbische

Wojvodschafft“-jához intézett memorandumát, melyben egy
zsidó község és iskola alapeszméjét és hatáskörét szellemes
szavakban vázolja.

Baracs Károly apai nagyapja föltétlenül kimagasló
történeti alak volt, ha úgy is lázlik, hogy emléke el fog
porladozni a zsidó gólusz végtelen szomorú temetőjében...

Dr. Pinchas Keller, trencsényi főrabbi.

ÉS A MUNKA UJRA MEGINDUL... Mult heti
pestánk egy csomó szentföldi felvételt hozott a *Mult és Jövő*
részére. Friss képek, új képek, alig egy pár napja, hogy a
felvételek készültek. Most, hogy annyi mindenféle meg-
világításba helyezik a palesztinai eseményeket és oly haj-
lamosak sokan, hogy a munka csődjét állapítsák meg, min-
dennél többet jelentenek e képek, melyek bizonyítják, hogy
az a szívós munka ott lenn, éppen azzal, sőt még talán
nagyobb intenzitással folyik, mint a szomorú emlékü

Zsidó kőbányászok Palesztinában (1929 novemberi felvétel)

augusztusi epizód előtt. Bizonyítják ezek a képek, hogy a
Palesztina-munka ma már mindenképpen kinőtte magát a
kísérleti stádiumból s szervesen kapcsolódik bele az össz-
zsidóság életébe, annak az össz-zsidóságnak az életébe,
melynek legkiválóbb, leglelkesebb fiai folytatják ott lenn
a pionir-munkát. Egy ilyen munkát semmiféle vérzivatar
meg nem állíthat. Ez a szívós munka folytatódni fog a
befejezésig. A befejezésig, mely dicsőségére lesz minden
zsidónak, ki akár fillérével, akár verejtékével járult hozzá
egy történelmi feladat megvalósításához. A képeket a leg-
közelebbi számunkban közöljük.

Kitűnő minőségű

Hutter szarvas szappan

כשר

Kapható
minden fűszer- és festékkereskedésben.

Gyártja a budapesti orth. hitközség rabbinátusának
felügyelete mellett:

Hutter József Szappangyár – Olajipar Részvénytársaság

Budapest, VII., Erzsébet-körut 6. Tel.: J. 461-91, 92, 93, 94

ÚJ KÖNYVEK

„A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓ PÁRTHARCOKHOZ.“

— Az orthodoxia különválásának történetéhez. —

Grünwald Lipót columbusi rabbi

Grünwald L., a magyarországi származású columbusi rabbi és ismert historikus, akinek kultúrtörténeti írásai már többször találkoztak a *Múlt és Jövő* olvasói, új, érdekes művel gyarapította munkáinak tekintélyes sorozatát. Megírta a magyarországi zsidóság szétválásának történetét négy fejezetben. Bevezetésül megemlíti, hogy a tárggyal már 1921-ben megjelent „Vallásharcok Magyarországon” című művében is foglalkozott. De azóta sok új anyag került eléje. Másrészt meg a kérdést aktuálisá teszi

az amerikai zsidóság helyzete is. Magyarországon a szétválás előtt állandó harcok, civódások, botrányok verték fel a hitközségek nyugalmát, ha rabbiválasztásra vagy templomi szokás megállapítására került sor, szinte fegyverrel ment neki testvér a testvérnek. A szétválás után pedig egymástól függetlenül békében fejlődnek a különböző felfogású közösségek. Az orthodoxia felvirágzása itt a szétválásnak köszönhető. Míg Amerikában összekevernek orthodoxiát reformmal, péntek este leánykórus énekel a frigyláda előtt angol dalokat, utána a rabbi a legújabb színdarabról „prédikál”, karácsonyeste pedig Jézust méltatja a rabbi — az „*orthodox*” *imaházban*. A legtöbb orthodoxnak nevezett templom csak annyiban orthodox, hogy a rabbija zsargonul ejti az angolt. Mint ahogy dr. Sachs mondotta annakidején a berlini reform-templomról: „In der ganzen Reformsynagoge ist nichts jüdisch, als — Holdheims Deutsch“.

Grünwald mintául akarja állítani az amerikaiak elé a magyar orthodoxiát és ezért is tárja fel előttük történetét.

A magyar zsidóság már több, mint ezeréves tradícióra tekinthet vissza. Mindig éltek itt a Tórának és Talmudnak nagyjai. És mindig voltak férfiak, akik méltóan képviselték a zsidóságot fejedelmek és hatóságok előtt. A Chaszám Szófer alatt Magyarország volt a zsidó tudományok legfőbb centruma. Ekkor keletkezett Németországban a felvilágosítási harc Mendelssohn körének vezetése alatt. A zsidó-templomokba kezdett bevonulni az orgona minden mellékletével. A hullámok átcsaptak Magyarországra is. Zsidók gúnyiratokat adtak ki a Talmud ellen, aztán levonták a konzekvenciákat és kikeresztelkedtek. Nyílt háború tört ki R. Mózes Szófer, R. Mózes Minz és Chorin Áron aradi rabbi között. Habár Szófer álláspontja az volt, hogy kerülni kell a polemiákat, amelyek csak mulatság tárgyává teszik a zsidóságot. Grünwald reámutat, hogy rágalom az, mintha az orthodox rabbik ellenségei lettek volna a profán műveltségnek. Ellenkezőleg. A „Chaszám Szófer” ajánlást adott

(haszkomok) egy algebrakönyvre és egy földrajzra, mely Kopernikus tanításait vette alapul, R. Mose Teitelbaum, R. Minz szintén ajánlottak világi műveket. A Chaszám Szófer ajánlással látta el Dukés és Mendel Bri Stern tudományos műveit és Salamon Lewinsohnt, a héber költőt is melegen felkarolta, Nordau apja, Gabriel Südfeld pedig leckéket adott a Chaszám Szófer gyermekeinek.

A nagy rabbik harca tehát nem a felvilágosodás ellen indult, hanem a zsidóság megtagadása és az asszimiláció ellen. A Chaszám Szófer mindenestre ellenezte Chorinnak azt a törekvését, hogy ne héberül imádkozzanak a templomban. „A nem-héber imádkozás felbontja a kapcsolatot a különböző országokban lakó zsidók között, míg a *szent nyelv összefogja és erősíti a zsidóságot*“.

A második fejezetben Grünwald részleteket mutat be a hitközségek perlekedéseiből. A rabbiállásokat pénzért vesztegették. *Két rabbi kikeresztelkedett*, az egyik a hirhedt Pressburger, akit mint vándorszónokot Kanizsán választottak meg és kétévi civakodás után 1860 pészachján megkeresztelkedett Csáktornyan. R. Meier Eisenstadt írja: „Azelőtt sok írástudónk volt és kevés rabbink, most sok a rabbink és kevés az írástudónk“. Állandó lett a harc az új és a régi felfogás között. De Pozsonyról még büszkén írja a Chaszám Szófer: „*Hogy van-e itt Pozsonyban zsidó, aki megszegi a szombatot? Csodálkozom az ilyen kérdésen! Ez nem fordulhat itt elő. Nemcsak Izrael vezetői vigyáznak erre, hanem a megye és a város urai is ügyelnek rá, hogy ne történjen vallásmegszegés. Két héttel ezelőtt egy zsidó fiatalember kinyitotta üzletét a gyásza napján, mire az alifján becsukatta és megbüntette. Hát még szombaton, ami még súlyosabb!*“ A szabadságharc után fellángoltak az asszimilációs törekvések, amelyek a másik oldalon viszont ellenkező reakciót váltottak ki. Ugyahogy például a nagymihályi rabbigyűlés határozatainak első pontja megtiltotta az ország nyelvén való prédikálást. Csak a Maharam Sik ellenezte ezt a határozatot. „Amazok kifejtik elveiket prédikációkban, ujságokban és a cadikok közül nem lesz, aki felelni tudjon...“ Azonkívül hivatkozott a Chaszám Szóferre, aki sohasem tiltotta el a tiszta német nyelvű prédikációt. A harcnak tehát most már új gyújtóanyaga is támadt: a nyelv. Közben megindult a „reform“ és Einhorn Ede már berlini mintára vasárnapra tette át a szombatot. Sőt Pozsonyban is kezdtek nyilni szombaton a zsidó boltok és a két felfogás egymással megbékülni már nem tudott. A pozsonyi rabbi példát mondott el a király leányáról, aki súlyos betegségbe esett, híres orvost hívtak hozzá, de ez nem tett egyebet, mint hogy odaállott fegyverrel a beteg szobája elé, hogy senki be ne mehessen hozzá. „Segíteni ugysem lehet már — mondotta — most csak arra kell vigyázni, nehogy átragadjon a betegség másokra is.“ Az orthodoxia feladata, hogy elkülönítse magát a vallástalanság betegségébe esettektől.

Ezután jött a hirhedt kongresszus összehívása és az orthodoxiának kivonulása a kongresszus terméből, miután a többség az egy-hitközség kényszere mellett foglalt állást és a Sulchan Aruchot alapul elfogadni nem akarták. Grünwald közli a Maharam Sik érdekes levelét a kivonulás megokolásáról. „A királyhoz! A királyhoz!“ — lett a jelző. Az orthodoxok küldöttsége: Szófer pozsonyi, Eisenstadt ungvári, Löw ujhelyi, Katz keresztúri és Chajim Szófer pesti rabbi megjelent Ferencz József előtt, de megilletődésükben nem tudtak szóhoz jutni, hanem elkezdtek hangosan zokogni, úgyhogy a király megdöbbenve kérdezte: „Miért sírtok így?“ „El akarják tőlünk rabolni a szent Tórát — zokogta R. Menachem Eisenstadt — a Tórát, melyért megöltük magunkat évezredek óta, de most a testvéreink akarják megsemmisíteni, Felséges Urunk segíts!“

ATKINSON

PUDER ÉS
PARFUM

CALIFORNIAN
POPPY

AZ ELISMERT
VILÁGMÁRKA
ISMÉT KAPHATÓ
MINDEN JOBB
SZAKÜZLETBEN.

VEZÉRKÉPVISELET
KANITZ IVÁN ÉS TÁRSA
BUDAPEST IV.

— kiáltotta az ősz rabbi és *ájultan bukott a király lábai elé*. A király pedig részvéttel, könnyes szemmel nézett a rabbikra, akik együtt zokogtak hangosan előtte: „Nyugodjanak meg — szólt — az én országomban nem lesz lelkiismereti kényszer és inkuizíció, mindenki szabadon követheti meggyőződését.“

A kérdés a parlament elé került, ahol *Jókai Mór* és *Deák Ferenc* is az orthodoxok szabad szervezkedése mellett emelt szót és a különválás törvényes szankciót nyert.

Grünwald ezt az új művét atyja, *R. Jakov Grünwald* emlékének szenteli, aki az orthodoxiának egyik lelkes harcosa volt és akinek érdekes életrajzát adja függelékül.

A könyv kapható a szerzőnél: 471. South Mouroe Avenue, Columbus (Ohio, U. S. A.).

A HÉBER ŐSI RITMUS PROBLÉMÁJÁRÓL

Írt igen értékes értekezést *Gábor Ignác*, aki a magyar ősi ritmus kutatásával tudvalevőleg, alapvető munkát végzett. Gábor elméletének egyik alaptétele az volt, hogy az alliteráció az ősi magyar versben nemcsak díszítésül szerepelt, hanem mint a metrum főpillére. Ez azóta a magyar ritmustannak hivatalosan is elfogadott álláspontja lett, bár sokáig küzdöttek ellene. Hogy az ősi héber költészet ritmusa hangsúlyos jellegű, arra már *Sievers* mutatott rá, de hogy az alliterációnak itt is éppoly döntő szerepe lehetett mint a germánban, az *Gábor* fölfedezése, amelyet most megjelent új művében tudományos biztossággal támaszt alá. Gábor összeállítja a bibliában és később a Talmudban elég szép számban fennmaradt ősi verseket és szólásokat és arra a konklúzióra jut, hogy az alliterációnak vezetőszerepe lehetett a héber ritmusban is. Sőt tovább megy és feltételezi, hogy azok az alliteráló szótagok hajdan kiemelkedtek a hangsúly által is, úgyhogy az ősi hangsúly szerint elütött a későbbi maszoretikustól, amely csak az utolsó vagy utolsó-előtti szótagot (miléel, miléra) emeli ki. Gábor Ignác föltevését erősíti a rendes szokásos *askenáz* kiejtést, amelynek mellőzése a szefárdokkal szemben még távolról sincs igazolva. Idelson a yemeni zsidóknál fölvetett gramofonlemezek

szintén a maszoretikustól eltérő hangsúlyozást állapított meg (*Siré Jehude Témán*, bevezetés). Már pedig a yemeni zsidók ősrégiségéhez kétség nem fér.

Gábor Ignác kutatásai mindenképen eredeti úton járnak. *Csernichovszky* a héber szonettekhez írt tanulmányában panaszkodik, hogy a héber verstannal újabban nem sokat foglalkoztak, innen a zürzavar elméletben és gyakorlatban egyaránt. Ő is a hangsúlyos verselést részben a maszoretikustól eltérően fogja fel, szintúgy *Bialik* is. *Gábor* elmélete tisztázza az ősi gyökereket. Az alliterációk, a megfelelő szótagok kihangsúlyozása által „fenségesen kiemelkednek a versből, mint a hegyek csúcsai, ha a nap elűzte a ködöt“.

Gábor értekezését a „Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft“ adta ki.

RÓZSA IGNÁC: ÁRON ÖT KÖNYVE.

Mikor Áron első könyvében lapozgatva, elvonultak előttem az ismerős alakok és jelenetek, újból felidéződtek bennem azok a téli szombat délutánok, amikor *Rózsa Ignác* eljött és felolvasta nekem új művének kéziratát; hasáb hasábra halmozódott az asztalomon és a szerény szerző sűrűn felpillantott, figyelve: nem fárasztó-e hallgatni? Bizony, sokszor kellett megnyugtanni, hogy Áron öt könyvének kéziratát én az új magyar zsidó irodalom egyik legbecsesebb értékének tartom, hogy a mű nemcsak mint olvasmány érdekes, hanem mint korrajz is elsőrangú. „Hát miért nem akad rá kiadó?“ — „Ha a kiadó-kérdés értékmérő volna, akkor a ponyvaregény volna a legbecsesebb irodalmi termék.“ *Rózsa Ignác*nak magának kellett új könyvét kiadni. De „a szerző kiadása“ ezúttal azt jelenti, hogy a mi kiadói viszonyaink is teljesen a kurzus kereké alá kerültek. Egy mű, amely a zsidóság életének hű tükrét adja és nem ferdit renegátságának és antiszemitizmusnak kedvezően, nem alkalmas objektum a mai kiadónak még akkor sem, ha az érdekesítő regény. Elvégre a kelendőség lehet kétes, de az kétségtelen, hogy bizonyos körök neheztelnek majd a zsidó-

dicsőítésért és minden kiadócég vár valamit „felülről“ is, „oldalról“ is. Így küldték Rózsa Ignác könyvét Pontiusból Pilátusig, míg végtelen körforgásban visszakerült a szerzőhöz. Így történik, hogy míg a külföldön „zsidó könyvek“ annyiszor nagy és általános kiadói sikereket is jelentenek, nálunk az efajta „zsidózó“ művek a terjesztésben slemelkedő szerzők zsákutcájába kerülnek és nem találják meg azt a nyilvánosságot, amelyet méltán megérdemelnének.

Rózsa Ignác könyvét nem akarom bővebben méltatni. Se tartalomkivonatolás, se cselekményanalízis nem nyújthat kellő fogalmat erről a sajátos műről. Rózsa Ignác könyvét el kell olvasni.

P. J.

CSILLAG KÁROLY: MORRIS ROSENFELD FORDÍTÁSAI.

Fölösleges volna itt visszatérni a nagy zsidó költő jelentőségére, hiszen ezt már a világirodalom legkiválóbb kritikusi ragyogó pozitívumává avatták, a nagy olvasótömegek pedig a magukévá tették. A világ majdnem minden nyelvére fordították Rosenfeld verseit és természetesen magyarra is. Csillag Károlynak főleg az az érdeme, hogy olyan verseket választott ki a nagy költő ouverjából, amelyeket a magyar közönség még eddig nem ismert. Hogy ez az összeválogatás mennyire sikerült, szerintem teljesen szubjektív jellegű dolog, de maga az a tény, hogy ezeknek a verseknek nagyobbik része a magyar olvasónak újat jelent, a fordítóra nézve feltétlenül — érdem. Érezni, hogy a fordító szeretettel és lelkesedéssel végezte munkáját és így sikerült is neki a szép jiddis rímek zengzetességét visszaadni. Érdekes, hogy talán a nálunk ismert versek — mert ilyenek is vannak a két kötetben — fordítása sokszor jobban sikerült, így például a híres „Gép vagyok, gép“, ritmikus, rendkívül lendületes átültetése mély rezonanciát kelt az olvasó szívében.

A két kötet megrendelhető a szerzőnél, Miskolc, Urak-utca 5.

Holder József.

TELEKES BÉLA ZSOLTÁRFORDÍTÁSA.

Akár úgy nézzük e zsoltárokat, mint a világirodalom örök remekeit, akár mint a hívő lélek Istent kereső szárnyalását, mélységes érdeklődéssel forgatjuk a zsoltárok könyvét. Ma is, talán még áhitatosabban, még keresőbb lélekkel mint ezeltűt. Mert az emberi szellem talán diadalt ült sok új meghódított területen, de a lélek szárnyaszegetten, ideálokban, eszmékben csalódva vergődik sokszor a homályban. Ma is, mint egykor mikor a zsoltáros emelte fel messzi századok távolába elhangzó szavát — de profundis. . . . És csak a gögösen diadalmas szellem közelében terem a gyűlölet nepeket elváltató ereje, a lélek mélységes alázatában Istent kereső lázában egy testvér zsidó és keresztény. Ime a mi örökszép, mert örökemberi zsoltárunkat egy keresztény magyar költő, Telekes Béla ültette át, talán legszebben, a magyar nyelvre. Erre a nyelvre, melynek zengzetes tömörsége oly alkalmas a Biblia-irodalom visszaadására. 30 év munkájának eredménye, hogy ma az eredeti szépségét, fenségét hűségesen visszatükröző és mégis modern magyarsággal szólalnak meg a „Zsoltárok“. Egy keresztény magyar író, a magyar írórsors keserűségére ebben a gyönyörű, lelket erősítő munkában keresett vigasztalást. Sok éjszakáját áldozta Telekes Béla e zsoltáros király szellemének, míg végre most mind a 150 zsoltár teljes gyűjteménye magyarul megjelenhetett. A közös és örök emberi sorsnak, az emberi alázatnak és fölemelkedésnek örökké zengő dokumentumai ezek a zsoltárok. Épp ezért az imakönyv mellett van a helyük és hisszük is, hogy megnyílnak számukra a zsidó és keresztény szívek egyaránt és hogy a zsoltárok fényében, szeretetben egyesüljenek.

P. E.

ZSIDÓ HUMOR

MAGAD ÉS FELEBARÁTOD TISZTELETE.

Egy híres gaontól kérdezték tanítványai: mi az értelme a bölcsek eme mondásának: „Legyen felebarátod tisztelete teelötted olyan értékes mint a magadé“? Mire a mester nem adott választ. De másnap mikor néhány tanítványával hazajött a templomból, lakása küszöbére érve, hangosan üdvözölte önmagát: „Jó reggelt reb Chajim! jó napot reb Chajim! Hozta Isten reb Chajim! Foglaljon helyet reb Chajim!“ Aztán leült a karosszékre és tovább folytatta a különös monologot önmagával: „Helyezze magát kényelembe reb Chajim! Érezze magát otthon reb Chajim! Adhatok valami kóstolót reb Chajim?“ A tanítványok csodálkozva és aggódva néztek össze. Mire reb Chajim gaon így szólt hozzájuk: „Csak meg akartam nektek magyarázni példával, mit jelent a bölcsek ama mondása. Láttátok, milyen értéktelen valami az, ha az ember önmagát mindenféle udvariassággal akarja tisztelni; de époly értéktelen az a tisztelet vagy udvariasság, amit másoktól kapunk. Ez az igazi értelme a bölcsek szavának: „Legyen felebarátod tisztelete teelötted csak olyan értékes, mint a magadé!“

AMERIKAI HUMOR.

Amerikában a reformközségekben a zsidó ünnepek szokásos két napját egy napra redukálták, abból indulva ki, hogy a két nap hajdan csak a naptári meghatározás bizonytalanságából eredt, míg a biblia maga csak *egy napot ír elő*. Viszont az amerikai „orthodoxok“ két ünnepnapot tartatnak, de inkább csak „elvileg“. Így keletkezett a humoros amerikai meghatározás: „Mi a különbség az orthodoxok és neologok között? — A neológok egy ünnepnapot szegnek meg, az orthodoxok meg kettőt.“

HERMANN COHEN ÉS A DOKTORJELÖLT.

Hogy mennyire humanista volt a marburgi filozófus, bizonyítja a következő kedves vizsga-történet: Cohennek volt egy nagyon szorgalmas és tehetséges tanítványa, aki „lámpaláz“ miatt nem jelentkezett szigorlatra. Egy napon meghívta Cohen ebédre, de kérte, hogy jöjjön korán, mert egy érdekes társaság lesz nála és szeretnének ebéd előtt néhány fontos kérdést vele megbeszélni. A diák pontosan megjelent és Cohen hosszú filozófiai diskurzusba bocsátkozott vele. Nemsokára megjött az egyetem két híres professzora, akik szintén belélegeztek a beszélgetésbe és újabb kérdéseket vetettek fel. Vagy két óráig huzódott a diskurzus. Ekkor Cohen professzor felemelkedett, kezét nyújtott a tanítványnak és így szólt: „Kedves Doktor Uram, gratulálok önnek az imént sikeresen letett szigorlathoz. Az oklevelet majd kiállítjuk holnap. És most menjünk az ebédhez.“

ארטה כשר

„CERES“ ételzsír

a szokott kiváló minőségben minden fűszer-, csemegés és élelmiszerüzletben kapható.

HUTTER JÓZSEF
Szappangyár-Olajipar Rt.

Budapest, VII. ker., Erzsébet-körut 6. 97.

Telefon: József 461-91, 92, 93, 94.

TOLLHEGYRŐL

A PESTI HITKÖZSÉG ELAVULT ALAPSZABÁLYAI

A legutóbbi rendkívüli közgyűlés mutatta legjobban, mennyire elavultak a pesti nagy hitközség alapszabályai. *Stern Samu*, akit az egész választmány és képviselőtestület a legméltóbbnak ítélte az elnöki méltóságra és aki elődjének, *Kaszab Aladárnak* legmeghittebb barátja volt, nem volt jelölhető elnöknek, mert nem volt tagja a képviselőtestületnek, melybe viszont azért nem választották be annakidején, mert véletlenül nem volt „bekebelezett” tagja a hitközségnek. Meg kellett tehát változtatni ad hoc az alapszabályokat. De ha már itt tartunk, gyökeresebb változtatást kell sürgetni. Meg kell szüntetni a „bekebelezett” és „nem bekebelezett” tagok közötti antidemokratikus különbséget, be kell hozni az általános, egyenlő és titkos választói jogot, mely a nőkre is kiterjed és meg kell alkotni a lajstromos választási rendszert, hogy minden kisebbség is belülről vehessen részt a munkában és ne mint duzzogó félreállított párt küzdjön kívülről a hitközség ellen. Itt az idő, hogy az elavult alapszabályokat alapos revízió alá vegyék.

KÖZEL KELETEN ÉS KÖZEL NYUGATON.

A palesztinai kormány betiltotta a „*Dawar*” című héber napilap megjelenését, mert leközölte a rendőrségnek úgynevezett „feketelistáját”. De ennél a ténynél is jobban kinálkozik tollhegyre maga a „feketelista”, amelyből kiderül, hogy a főmafti, a szomorú palesztinai események főelőidézője és az arab fajvédők fővezérei egy listán szerepelnek a kommunizmussal gyanúsított egyénekkal, akiket az orosz szovjet támogat abban, hogy az „angol dominium” területen zavarokat idézzenek elő és a cionista kolonizációt veszedelembé döntse. Fajvédő vezérek és kommunisták összejátszása közel keleten. Majdnem hasonló jelenség mint a közel nyugaton.

„DEUTSCHLAND ERWACHE, JUDE VERRECKE.”

Ez lett az új jelszó különböző osztrák és német egyetemeken, ahol nincs törvényes „*numerus clausus*”, de van gumibot és egyéb humánus eszköz az „egyéni akciók” diadalának kivívására. Már nem „*Deutschland über Alles*” a legfontosabb, hanem a „*Jude verrecke*” — zsidó pusztulj. A zsidó volna akadály a Németország és Ausztria egyesülésének is, mint mindennek. Aminthogy a zsidó az akadály nálunk is nemzeti nagylétünk helyreállításának. Sőt a zsidó halottak is bűnösök. Németországban már újra jubileumát ünnepelte múlt héten a zsidótemető-rombolás. A 75-ik zsidótemetőt rombolták szét a horogkeresztesek. Majd kiderül még itt is, hogy nemzeti nagylétünk nagy temetője Mohács — a zsidótemető volt.

 Egyiptom

Szentföld! India!

1929 30 telén. Három gyönyörű utazás Triestből
- gészen kivételesen mérsékelt áron
Felvilágosítás és prospektus
Lloyd Triestino
Budapest, VII. ker., Thököly-ut 2 és IV. ker., Váci-utca 17

KRÓNIKA ÉS SZEMLE

MULT ÉS JÖVŐ KULTURESTJE

1929 december 1-én, vasárnap este fél 6 órakor a Zeneakadémia nagytermében. Sorra kerülnek a legszebb héber kompozíciók, zsidó népdalok, operaáriák, szombati énekek, szentföldi melódiák, a legkiválóbb művészek előadásában. A zsidó költészet remekeiből mutatnak be szemelvényeket a szavalóművészet legjelesebb mesterei.

Közreműködnek: Basilidesz Mária, Relle Gabriella, Ney Dávid a Magyar királyi Operaház művészei, az Omike Dalkör Donáth Ede karnagy vezetésével, Margaréta Bach bécsi előadóművésznő (németül), Forrai Juliska, Somló István a Vígszínház művésze, Kenéz Lili, Deutsch Rózsi zongoraművésznők, Hegedüs István (orgona). Bevezetőt mond: dr. Patai József.

Előfizetőink 25 százalékos mérsékeltáru jegyeket kapnak a „Mult és Jövő” kiadóhivatalánál, Budapest, VI., Révay-utca 14. Telefon: L. 999-55. Hivatalos órák: délelőtt 9-től 1-ig és délután 3-tól 6-ig, pénteken 9-től 3-ig, szombaton zárva, vasárnap délelőtt 9-től 1-ig.

FRANKL ADOLF PESTI RABBI. A pesti orthodox hitközség egyhangulag rabbijává választotta *Frankl Adolfot*, az orthodox központi iroda országos elnökét. A választás amely lehetővé teszi, hogy az elnök mint R. Koppel Reich utóda a Felsőházban foglaljon helyet, országszerte nagy meglepedést keltett. Mert Frankl Adolfban már évtizedek óta látja az orthodoxia azt a vezérét, aki nagy zsidó tudásánál és általános műveltségénél fogva egyházi és világi ügyekben egyaránt a legméltóbb képviselője.

KISS ARNOLD ÜNNEPLÉSE. A 60-ik születésnap alkalmából tervezett intim ünnepség országos jellegűvé nőtt. Sürgönyök, üdvözlések érkeztek mindenfelől és a társasvacsora kerete szűknek bizonyult a sok manifesztáció megnyilatkozására. *Dr. Kriszhaber Adolf* a hitközség elnöke, *dr. Beneschovsky* rabbi, *dr. Gál Jenő* országgyűlési képviselő, *Biró Géza* miniszteri tanácsos, *Kiss Jenő*, *Szabó Jakab*, *dr. Friedmann Ignác* kormányfőtanácsos, *dr. Ostern Lipót*, *dr. Dióssy Jenő* főtitkár, *dr. Kun Lajos* veszprémi főrabbi, *dr. Chaim Weiszburg*, *dr. Schönfeld József* a „Zsidó Szemle” szerkesztője, *dr. Patai József* stb. méltatták felköszöntőkben *Kiss Arnoldot*, aki meghatottan, poetikus szavakban adott kifejezést érzéseinek. Érdekes, hogy a *Kiss Arnold* jubileumi est önkéntelenül mintegy Pro Palesztina-estté alakult. Elsőnek pedig ezt a hírt *Gál Jenő* képviselő pendítette meg, aki tüzes temperamentumával, hatalmas szónoki készségével tett vallomást a „Pro Palesztina és Pro Hungaria összeférhetősége mellett.

A „BENEI BRITH” PÁHOLYOK elnöke *Alfréd M. Cohen* Cincinátiban most ünnepelte 70-ik születése napját. Ebből az alkalomból a zsidó sajtó mindenütt méltatja a „Benei Brith” (Szövetség fiai) rend nagyszabású működését, a humanizmus és a kultúra terén. 576 páholva van részben Amerikában, részben a világ minden táján és magába egyesíti az összes világnézetű zsidókat a legnemesebb célok érdekében. Igen üdvös volna, ha Magyarországon is volna a rendnek páholva amely egyrészt centruma lehetne minden kulturális törekvésnek másrészt kapcsolatot teremtené a külföld zsidó humanisztikus köreivel és intézményeivel, ami a mai súlyos viszonyok közt nagy jelentőséggel bírna.

A SOPRONI FŐRABBI HALÁLA. A magyar rabbi-
kar nesztora, *Grünwald Manó*, a soproni orthodox hitközség
főrabbi, október hó 29-én, miután az ünnepeket még
úgyszólván töretlen áhitattal végigünnepelte, 86 éves korá-
ban meghalt. 30 éves korában került a pozsonyi jesivából,
ahol a Keszav Szófer kedvenc tanítványa volt, egyenesen
Sopronba, mely község akkoriban alakult csak meg a
szomszédos „Hétközségek“ néhány bevándorlott tagjának
buzgalmából. Grünwald rabbi egyfolytában 56 évig viselte
ezt a tisztséget, mialatt községe egyre fejlődött, új templo-
mot épített, Talmud Tórákat létesített, vallásosság és lélek-
szám dolgában is Nyugatmagyarország első hitközségévé
vált. Grünwald rabbi azonban sohasem vállalta személyé-
ben a vezető szerepet, mindenképen kerülte a nyilvános fel-
lépést és kizárólag a Tóra tanulmányozásának, hitközsége
vezetésének szentelte idejét: 11 gyermeke mind örökölte
apja erényeit. Közülük az egyik fiú meráni rabbi, másik
kettő, Grünwald Jenő és Fülöp, a pesti izr. hitközség reál-
gimnáziumának nagy tudású, lelkes tanára.

HALÁLOZÁS. Súlyos vesztés érte a budapesti orth.
hitközséget. Előjáróságának érdemes tagja, *Bárkány Armin*,
hosszas szenvedés után 62 éves korában elhunyt. A meg-
boldogult híven követte felejthetetlen apósának, dr. Schäch-
ter Jakab z. c. l. tradíciót: jótékonyt gyakorolt, isten-
félő, vallásos életmódot folytatott. A fővárosi zsidóság osz-
tatlan részvéte fordul az özvegyen maradt hitves és a vejét
elvesztett matróna: a nemeslelkű dr. Schächter Jakabné
felé. Október 31-én délelőtt temették, boldog házasságának
31-ik évfordulóján.

Spitzer Jakab, budapesti lakos, 71 éves korban, 31 éven
át tagja az orth. hitközség választmányának és több éven
át gabeja, e napokban, kínos szenvedés után, meghalt.
A megboldogult igen vallásos életet élt. Hátrahagyott 10 élő
gyermekén kívül, veje Alexander Vilmos, a sátoraljaujhelyi
orth. hitközségnek elnöke apósát gyászolja benne. A temeté-
sén Steif Jonathan rabbihelyettes, valamint dr. Abrahámsohn

SÜTŐPOR A LEGJOBBI

444

INNOXA
LABORA-
TORIUM
PÁRIS
KÉSZIT-
MÉNYEI

AZ ARTS
DECORATIFS
1925 ÉVI
KIÁLLÍTÁSÁN
ARANY-
ÉREMMEL
KITÜNTETVE

INNOXA-TEJ

Az Innoxatej az érzékeny arc-
számára a szappant pótolja. Még a leg-
jobb szappan is zavarokat idézhet elő
az érzékeny arcboron. Különösen oly
hölgyeknek ajánlható az innoxatej akik
állandóan használnak pudert, rouget vagy
festékeket.

Az Innoxatej hatását kiegészíti az INNOXA-MOUSSE CRÉME,

mely a legkönnyebb nappali crém és puder
alá a legkiválóbb.

Kaphatók minden jobb szaküzletben.

Vezérképvislet:

KANITZ IVÁN ÉS TÁRSA BUDAPEST, IV.

a chevranak főtitkárja és Alexander Vilmos veje, szívhez
szólóan búcsúztatták el. A temetése nagy részvét mellett
ment véghez.

Singer Alfréd gépkereskedő, 56 éves, a győri izr. hit-
község, valamint a Chevra Kadisa és számos jótékony
egylet előjárója Budapesten elhunyt. Temetése múlt hó
3-án nagy részvét mellett volt Győrben. Dr. Schwartz Mór
főrabbi tartott magasszárnyalatú beszédet és Perl Sándor
a Chevra elnöke méltatta az elhunyt nagy érdemeit.

Wassermann Béla gyógyszerész, a selmecbányai cio-
nista egyesület agilis elnöke, Budapesten meghalt. A holt-
testet a család hazaszállította. Nagy részvét mellett kísér-
ték utolsó útjára.

Pátkai Jakabné, szül. *Weisz Katalin* Csáktornyan el-
hunyt; jótékonyágáról ismert volt és nagy részvéttel kísér-
ték utolsó útjára.

Dr. Julius Armin, a Chevra Kadisa és a Zsidó Nem-
zeti Egyesület érdemekben dús, buzgó elnöke, tragikus vég-
zet folytán hivatásnak áldozata lett. Nemcsak Becskereken,
hanem az egész Vajdaságban mély megdöbbenést keltett a
kiváló férfiú tragikus halála. Minden zsidó ügynek példaadó
áldozatkész harcosa volt és tekintélyt tudott szerezni a zsi-
dóságnak is. Temetésén felekezeti különbség nélkül nyilat-
kozott meg a részvét.

A SZOLNOKI HITKÖZSÉG ÉRTSÍTŐJE. A budai,
ujpesti, kőbányai stb. példát követve, a szolnoki hitközség
is Értésítőt indított meg *Nemes Jenő* titkár kitűnő szer-
kesztésében.

MOHÁCSI JENŐ: STELLE. A téma tulajdonképen
kisméretű. Egy hajón összetalálkozik három ember. Két
férfi, egy nő. De ezt a kis témát Mohácsi úgy megfinomí-
totta, elmélyítette és olyan általános emberi jelentőséggel
ruházta fel, hogy az igazi művészet. A könyv másik da-
rabja „Fis dur szonáta“ szintén igaz élvezetet fog szerezni
az irodalmi finomságok keresőinek.

Dr. Morisson mosdótabletta

a mosdóvizét puhítja.

DR. WEISZBURG CHAJIM ELŐADASAI. Budapesten és a vidéki városokban egyaránt igen nagy hatással és felvilágosító eredménnyel járnak azok az mélyenjáró előadások, amelyekkel dr. Weiszburg mint magyar származású palesztinai vendég a szentföldi építő-munka lenyegét és főbb problémáit ismerteti. A Pro Palesztina Szövetség estjén tisztázta az új Palesztina és a közel Kelet körül folmerülő kérdéseket, amelyek egyre aktuálisabbá válnak. Az előadást Pfeiffer Ignatz elnök meleg, lendületes szavakkal vezette be, majd Kiss Arnold tolmácsolta a hallgatóság lelkes köszönetét.

SZABO JOZSEFNÉ, született GRAUER EUGENIA, dr. Grauer Vilmos előjáró nővere, tudvalevőleg millios hagyatékkal gazdagította pesti hitközség jótékonyági intézményeit. A hitközség méltó keretek közt lefolyt gyász-ünnepségekben hódolt a humanus úrnő emlékének. Erdeméit dr. Hevesi Simon vezető-főrabbi méltatta.

„A VILNAIAK.” Hosszú huzavona után mégis csak eljöttek és nap-nap után táblás házakat szereztek a Magyar Színháznak. Alex Stein a vezér, Adam Domb, Klara Segalovits, Sonia Altbaum, Samuel Schaftel, Izrael Kamay stb. kedvenc színészei lettek a magyar közönségnek „felekezeti különbség nélkül”. Szász Zoltán sajnálja, hogy csak művészi játékokat élvezhette, de nem érthette minden szavukat, „Es is schwer zu sein e Gofj” — írja. Az egész magyar sajtó elismeréssel fogadta a „vilnaiak” művészetét, amelynek méltatására meg visszatérünk.

ELJEGYZÉS. Klein Bellus (Huszt) és Friedmann Alfréd (Budapest-Beszterce) jegyesek.

Dr. Friedmann Dénes újpesti főrabbi, az ifjú papi nemzedéknek ez a kiváló tehetségű tagja november 12-én kedden délben tartotta esküvőjét Sauerteig Jónás és nejeének Aranka leányával. A főváros zsidó közéletének kitünőségei nagyszámban jelentek meg az esküvői szertartáson, első-sorban természetesen az újpesti hitközség vezetősége és a hívek, elükön Fornheim Ernő ügyvezető-alelnökkel, Holzer főkantor megkapó szépségű eneke után Steiff Jonathan a budapesti orth hitközség tudós rabbija adotta meg az ifjú párt áhitatteljes beszéd kíséretében.

Lindenbaum László eljegyezte Baracker Juci kisasszonyt, Baracker Matyas kalapnagykereskedő leányát.

Dr. Winkler László Sopron és Remete Rosenberger Sarika Celledömök. november 17-én házasságot kötöttek.

KITÜNTETÉS. Dr. Grünwald Ilést, czakovczi fő-rabbit I. Sándor Jugoszlávia királya, a Szt Száva-rend IV. rendjével tüntette ki. A kitüntetést, mely a tudományos képzettségű főrabbi kiváló társadalmi működését tartalmazza, a jugoszláviai zsidóság örömmel fogadta.

* VILAGNYELVEKET Gáspárnál tanuljunk, 43 éves tangyakorlat. Budapest VI., Andrassy-út 1.

Külföldi
vilgmarkás
zongorák.
Pathé
Olotonal
élő hang-
beszélő
hangszer,
ORGONA,
Harmonium
Réz- és
fafuvós
hangszerek,
Jazz-Band
felszerelések,
Hegedűk.

RUHAT A SZEGENYEKNEK. A Pesti Izr. Nő-czylet elnöksége azzal a bensőséges kérelemmel fordul a nemes emberbarátok jó szívéhez, hogy az egyesület irodájába (Budapest VII., Kertész-utca 36) minél nagyobb mennyiségben használt ruhát, fehérneműt, cipőt stb. nélkülöző szegények közötti kiosztásra küldeni szívesek legyenek, hogy az egyesület vezetőségének meg a dermesztő hideg beállta előtt módjában legyen rajtuk némileg segíteni.

A ZSIDÓ NŐ SZAKÁCSKÖNYVE

feloleli a legkényesebb igényeket is kielégítő orth. kóser konyhát.

Írta és összeállította:

ROSENFELD MÁRTONNÉ.

1200 kipróbált pompás ételrecept,
380 oldalon.

Írjon meg ma ingyenes részletes ismertetőért:

ERDŐS JÓZSEF hirdetési irodájának
Budapest, II., Vitéz-utca 2.

Komáromi Harisnyaház

Budapest, VI. ker., Nagymező-utca 14. szám

Selyem- és angolgyapjú harisnyák,
divatpulloverek, finom tricotárúk.

Olcsó árak!

Hajszálatat arcról,

karról utónyomok nélkül kiirtja, összes szépséghibák kezelését biztos sikerrel végzi: Pollák Sarolta, Andrassy-út 38., I. em. (Párisi áruházal szemben). »Miracle« hajeltávolítószer (e téren a legtökéletesebb), valamint „Miracle” szépitőszerek szétküldése utasítással. 25 éves működés. Aranyéremmel kitüntetve. (Prospektus.)

Inhalálja

a tengeri sót és tartalmazó
P LAV N fenyőfűre
csőzést

HERMANN LIPÓT ÉS GÁRDOS ALADÁR KIÁLLÍTÁSA. A *Mult és Jövő* már ismételttel teljes számat szentelt *Hermann Lipót* művészetének. Az Ernst-múzeumban rendezett és az egész sajtóban méltó elismeréssel fogadott új kiállítása a kiváló művészt friss alkotóerejének teljében mutatta be. Bibliái tárgyú kompozícióira, valamint *Gárdos Aladár*nak rendkívüli finomságú bronz- és márványszobraira még visszatérünk.

A PRO PALESZTINA SZÖVETSÉG legutóbbi estjén *dr. Friedmann Ignác* kormányfőtanácsos és *dr. Patai József* beszámoltak a zürichi kongresszusokon szerzett tapasztalataikról. *Katona Gyula* műszaki főtanácsos és *dr. Schönfeld József, Gábor Ignác* hozzászólása után *dr. Weiszbürg Chaim* a legújabb palesztinai eseményeket ismertette. „HAMOBIL” cím alatt új héber automobil szakfolyóirat indult meg Palesztinában. Az *autó* neve eddig új héberben „*mechonit*” volt, ami kisebb gépet jelent, a „*mobil*” szó tulajdonképeni értelme: szállító.

ZSIDÓ LEÁNYINTERNÁTUS PRESOVON. Eperjesi tudósítónk írja: Zsidó leányinternátus nyílt meg Presovon (Eperjes, Szlovenczkó) elemi és középiskolai leányok részére a higiénia minden követelményének megfelelő, e célra készült impozáns kerti villában. Az intézet művelt, öntudatos és szigorúan vallásos zsidó leányokat akar nevelni és a tapasztalt pedagógusokból álló vezetőség garancia arra, hogy e célját elérje. A szlovenczkói zsidóság ez újabb kulturintézményét szívesen üdvözljük.

A SZENTFÖLDI ESZROGOK ÉRDEKÉBEN érdekes, megszívlelendő levelet küldött szerkesztőségünkhöz *Schlesinger Jakab Aranyosmarótról*. Kiemeli, hogy ő, mint orthodox zsidó lelkes híve mindazoknak az eszméknek, melyek Palesztina zsidó lakosságát jobb sorshoz segítik. Helyes tehát, hogy a *Mult és Jövő* a szentföldi eszrogok érdekében síkraszállt, de felhívja a figyelmet arra, hogy ezt a kérdést a többi szentföldi akciókkal együtt állandóan felszínen kellene tartani. *Épp úgy, ahogy a legkisebb községekben vannak ma már szentföldi gyűjtőperselyek, gondoskodni kellene arról is, hogy az Erec Jisrael Gabe útján*

Triznya-cipő

IV., Váci-utca 23 Telefon: Aut. 874-64

AKAR ÖN SZÉP LENNI?

Javítások, átalakítások
a legolcsóbban.

(Szombaton zárva.)

SIRKÖVEK

Városi üzlet:

BUDAPEST, VII. KAROLY-KÖRUT 3/c
Telefon. Dob-utca sarok.

Akkor bundát, **BERKOVITS**
szőrméjét

szücs és szőrmedivatházában szerezze be!
Budapest, VI., Vilmos császár-út 45.

PFEIFER ÉS HESZKY

KÖFARAGÓMESTEREK SIRKÓRAKTÁRA

BUDAPEST, X. KERÜLET, ÚJTEMETŐNÉL.
TELEFON: Kőbánya 75-71.

Sirkőlebontást és újra felállítást garancia mellett
juttányosan vállalunk.

minden községben Pészachkor írják össze mindazoknak a nevét, akik eszrogra igényt tartanak, a kisebb községek jelentést tegyenek az eredményről a cionista szervezeteknél, vagy más illetékes helyen, úgyhogy a szentföldi eszrog-ültetvényesek már tavasszal tudomással bírjanak arról, hogy milyen mennyiséget kell export céljára előkészíteni. Szentföldi testvéreink elküldenék aztán jókor az eszrogokat az egyes kerületek központjába és onnét szétküldenék a legkisebb községekhez is. Így elérjük azt, hogy a legtermészetesebb úton segítünk Cion termelőinek és az ünnep gyümölcse nem volna többé üzérkedés tárgya.

* HÖLGYEK FIGYELMÉBE! *Pollák Sarolta* 25 éve fennálló kozmetikai intézete (Andrássy-út 38. I. em., Párisi Áruházszemben) világhírű speciális szépítőszereinek házi kezelésre szolgáló alkalmazási módját készséggel díjtalanul bemutatja a mélyen tisztelt hölgyközönségnek. Vidékieknek levél útján a legmesszebbmenőbb felvilágosítást nyújtja. *Miracle* hajeltávolítószere e téren a legtökéletesebb. (Kérjen prospektust.)

NEIGER נשיא ÉTTERMEI

A magyar zsidóság találkozó helye.

Speciális ételek. Figyelmes kiszolgálás.
Lakodalmak részére külön díszterem.

Polgári árak.

BUDAPEST, VI., TERÉZ-KÖRUT 4. SZ.

Szörmebundák

készpénzáron, kedvező fizetési feltételek mellett

BODNÁR JÓZSEF

képesített szücsmesternél

Budapest, V., Nádor-utca 15. Telefon: Aut. 212-79.
Javítások, átalakítások.

RUHAJA ÚJ LESZ FLÓRA ÚGY TISZTÍT ÉS FEST

BUDAPEST, V. KER., VILMOS CSÁSZÁR-ÚT 4.
(Átjáróház, Erzsébet-tér 12.) Telefon: Aut. 802 22.

„KULATÁR” művészi sarkó-vállalat

Budapest, VII., Rákóczi-út 86. sz.
TELEFON: József 321-60.

Lohr Mária-Kronfusz vegytisztító és kelmfestő

Telefon: József 302-37 Gyár és központ: VIII., BAROSS UCCA 85. Telefon: József 302-37

ELNÖKVÁLASZTÁS A SZOLNOKI HITKÖZSÉG-NÉL. A szolnoki izr. hitközség november 1-én megtartott gyűlésében a Komcr Arnold elköltözése folytán megüresedett hitközségi elnöki tisztségre egyhangulag közfelkiáltással *dr. Hasznos József* földbirtokost, a Szolnoki Hitelbank alelnökét választotta meg. Dr. Hasznos nem új ember a hitközségi életben, már évek óta ő a szolnoki diáksegítő bizottság elnöke s az ő működéséhez fűződik a Diáksegítő aranykora; az ő fáradhatatlan agilitásának, nemes szívének s kiváló jóindulatának köszönhető, hogy a szolnoki Diáksegítő Bizottság ma 11 külföldön tanuló főiskolai hallgatót támogat rendszeres havi segéllyel s állandó támogatásban részesíti a Központi Zsidó Diáksegítő Bizottságot is. Hosszú évek óta tagja a Hitközség képviselőtestületének és iskolaszékének is, hol mindenkor kitűnt tárgyilagosságával s anyagi áldozatkészségével mindig előmozdította a zsidó kultúrát s a zsidó közügy minden ágát. Programja kimeríti a hitközségi élet minden kívánalmának teljesítését s így a szolnoki zsidóság nagy várakozással tekint működése elé.

KETTŐS ÜNNEP. A baranyaszentlőrinci járási izraelita hitközség szép sírkövet emelt négy évtizeden át volt rabbijának, *Groszmann Simon Lébnek* hamvai fölé és emléktáblán örökítette meg a hazáért életüket feláldozó hős fainak nevét. A hitközség fiatal, buzgó és érdemes elnöke *Weiser Nándor* és méltó segítőitársai *Szekeres Tivadar* hitközségi jegyző és *Krausz Sándor* pénztáros valószínűleg meg az eszmét. Az avatási szertartás elvégzésére *dr. Wallenstein Zoltán* pécsi főrabbit kérték fel. Utána *Vitéz Hegedüs Elek* ezredes koszorút helyezett el és tisztelgett a halott hősök emléke előtt. Ezt megelőzőleg a járási hitközségek híveinek jelenlétében a temetőben volt gyászistenisztelet, ahol *dr. Wallenstein* főrabbi a gyülekezett negyven éven át volt rabbijának, *Groszmann Simon Lébnek* és a hitközség elnöke apjának sírkövét avatta fel.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

PÉCS. Ifj. Ney Dávid az ötödik Ney a m. kir. Operaházban. Ney Dávid, Ney Hermina, Ney Bernát, Ney Hugó és most ifj. Ney Dávid, aki nem egyenes leszármazottja az első Ney Dávidnak, hanem apai nagyapja testvérbátyja, anyai nagyapja pedig ikertestvére volt a nagy mesternek, ő maga pedig szintén mint ikrek egyike azon a héten született, mikor a nagy zenei kultúrájú család „siveot“ ült Ney Dávid után.

FR. D. ZILAH. A Schuschny-esethez fűzött megjegyzések későn érkeztek. Különböznél igen találóak. Az ő legendája is a halódó zsidóság problémájának egyik kiágazása. Zsidónak kell nevelni a gyermekeket, hogy az öregek, mint zsidók pihenhessenek, különben kiteszik magukat annak, hogy saját gyermekeik erőszakkal megkeresztelik a „szülőket halálos ágyukon, hogy elegánsabb hangzású gyászjelentést adhassanak ki. Hogy aztán egy testvér vagy jóbarát kadist akar mondani a keresztény temetőben a sír mellett, az valóban olyasmi, amit a zsidó közmondás szerint „kein Jud und kein Goj tut“. Akárcsak a hétköznapi hétfői muszafmondás a jekum purkonnal, amivel az anekdotabeli jesiva-fiú megfenyegette pénzküldésben fukarkodó szüleit. Habár mostanság már megesik az, hogy keresztények mondanak kadist a zsidó temetőben. Tudniillik: új keresztények.

SZÉKELY JENŐ ÜZLETE

IV., Petőfi Sándor-utca 9.

Menyasszonyi kelegyék, gyermek- és férfi fehér neműek. Intézeti és iskolafehéreneműek, ruhák, cipők, paplanok, matracok. Kötött áruk nagy választékban

GYENES ANTAL

SZERELŐMESTER

DEBRECEN, ARANY JÁNOS-U. 27.

Alapítva 1905.

TELEFON 937.

Kitüntetve 1926.

Készít: Modern fürdőszobákat, angol clo-setteket, fagymentes udvari kutakat, mosókonyhai fodrászi, vendéglői, szállodai hideg- és meleg vizet szolgáltató berendezéseket. Kis és nagy lakások, iskolák, várótermek, mozgószínházak, üzletek legideálisabb központi melegvíz fűtésberendezéseit. — Mintaraktár mindenkor megtekinthető. — Tervezés, költségvetés vidékre is díjtalan.

אֲרָמָה כֹּסֶר
Orth. kóser

NISZEL étterem

Budapest, VII.,

Rombach utca 16

Elsőrangú konyha.
LAKODALMAK.

Előfizetőnek nagy kedvezmény.
Alkalmi vacsorák, külön termek.

Menü-rendszer.
OLCSÓ ÁRAK!

Keleti szőnyegek ✿ antik bútorok ✿ műtárgyak

alkalmi vételekből

„ANTIKART“ Rt.-nál (Sternberg Z. J.) Budapest, VII., Dob-u. 31.

Kazinczy-utca sarkán. — Telefon: J. 403-68 és J. 423-59

Transitó vámraktár az üzlethelyiségben. Állandó export keleti szőnyegekben Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia, Német- és Svédországba.

Utólérhetetlen! Tartóssága örökös!

fatüzelésű, légfűtéses,
folytonégő kályha

10 kiló fával **FÜT** 24 órán át
egy normál szobát.

Nagyobb típusok 3-4 szobás lakást is
egyenletesen fűtenek.

Legtakarékosabb, leghigiénikusabb fűtés!

Vegyesüzemű **Rekord** és **Zephir** folytonégő kályhák,
Elite takaréktűzhelyek. Kéménytoldók.

Árlapot díjtalanul küld:

Héber Sándor kályha- és tűzhelygyára
Budapest, VI., Vilmos császár-út 39. (Hajós-u sarok)
Kályháinkból állandó lerakat minden városban.

Megnyilt

Hoffmann

egyetlen elegáns **כשר** **ארטה** étterme.

Budapest, VI., Révay-utca 2/a. alatt.
(Ingatlanbank palota.)

Elsőrendű elismert konyha.

Menü-rendszer. Lakodalmak és egyéb ünnepélyek rendezését vállalom házon kívül is.

SIRKÓ

és építési anyag

Löwy-nél

Budán

Fő-utca 88 (saját ház)

TELEFON: AUT. 515-81.

Leszállított árban!

Fekete svéd gránitok nagy választékban megérkeztek.

„Ha én nem magamért, ki érettem?
S ha nem most, hát mikor?”

A palesztinai véres eseményekre csak
egy válasza lehet a zsidóságnak:

**Minél
gyorsabban megvásárolni,
zsidóvá tenni a Szentföld
minden használható
földjét!**

Minden egyes zsidónak részt kell vennie
ebben a feleletadásban!

Kérjen magának perselyt, hogy Ön is
hozzájáruljon a nagy műhöz!

**MAGYAR ZSIDÓK PRO PALESZTINA SZÖVETSÉGÉNEK
KEREN KAJJEMET LEJISZRÁÉL OSZTÁLYA**

BUDAPEST, VI., KIRÁLY-UTCA 36.

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. PATAI JÓZSEF.
Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Révay-u. 14.

Felelős nyomdavezető: Polgár J.

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.
Korvin Testvérek Grafikai Intézete Budapest.

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

Zongorát legolcsóbban
REMÉNYINÉK
VI. Király-utca 58

PATKÁNYT, EGERET, MEZÉT, EGERET csak
„RATINOL”
Svábhogarát csótányt, rusznit, hangyát
„RUSSIN”
irt gyökeresen! Más állatra, emberre
veszélytelen! — Napiárban szállítja:
Ratinol Laboratorium Bpest, Murásvi-u. 36

SIRKÖVEK

(7232) és márványárak

SCHIFFBLATT MÓR

Budapest, VI., Laudon-utca 5. sz.

(A Pesti Chevre Kadisa mellett) Telefon: 978-46

Amputáltaknak megváltás

Az A. A. MARKS féle amerikai
gummlábfejés

**műláb a legfőké-
letesebb!**

Törés kizárva. Zajtalan puha és kényelmes
járás. 10-15 évi tartósság mellett.

Magyarországi egyedüli gyártója:

Szikla D. orvosi mű-
szergyáros

Budapest, VIII., Rákóczi-ut 19.
(Uránia Színház mellett.) Telefon: József 431-15
Kérjen prospektust.

Hölgyek jelszava!

Legjobban vásárolhatunk

KLEIN ANTAL

divatáruházában

Budapest, VII., Király-utca 53.

(Akácfa-utca sarok)

UJ ZSIDÓ KÖNYV

ZSOLTÁROK

DÁVID ZSOLTÁRAI

TELEKES BÉLA FORDITÁSA

Teljes kiadás, két kötetben

Gyönyörű műmelléklettel

ÁRA 6 PENGŐ

REMÉNY-KIADÁS.

SIREMLÉKEK

bel- és külföldi márványokból

legolcsóbb árban, részletfizetésre is kaphatók

EICHBAUM MÓR SIRKŐGYÁROS

V., POZSONYI-UT 1-3.

Tervrajzok díjtalanul. Telefon: Aut. 246-74

Fürth A. Marcel

lakástakarító és féregirtó vállalat

Budapest, VII., Rottenbiller-utca 37/6.

(Odeon-ház)

Telefon: J. 465-78.

Elkészítési munka. ☉ Prima referenciák

STRASSER MANÓ

lakberendező, kárpitos és diszító

BUDAPEST, VI., PODMANICZKY-UTCA 9. SZÁM

(Vilmos császár-út mellett).

Készít:

egyszerű és iparművészeti lakásberendezéseket,
valamint javításokat és átalakításokat.

Tábla- és tükörüveg

NAGYKERESKEDÉS

IFJ. WEISS GYULA

TELEFON:

AUT. 101-12 és 101-13.

BUDAPEST, V., VADÁSZ-UTCA 29.

SIRKÖVEK

TELEFON:

J. 414-92

a legolcsóbb árban kaphatók

BOROS ÉS KOHN sirkőraktárában

Budapest, VII., Károly-körút 17. Országház.

BRAUN TESTVÉREK

szücszmesterek szőrmeáruháza

Budapest, VII., Dohány-u. 1/b

Megóvó (Zsidótemplommal szembe.)

intézet. TELEFONHIVÓ: József 416-18.

Templomi himzések

készít művészi kivitelben

olcsó árak mellett

HERZ EMMA aranyhimző-műterme

Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 3. sz., I. emelet

Telefon: Aut. 856-32.

ZSOLDOS

Előkészít polgári- és középiskolai

magánvizsgákra, érettségire.

Budapest, VII., Dohány-utca 84.

Telefon: József 474-47.

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

SIRKÖVEK BUDÁN,

Margittánál, 59-es villamos végállomás

*a Farkasréti zsidótemetővel szemben
Szombaton és ünnepnapon zárva.*

ŐSZI CIPŐK Antilop és kigyó

a nagy divat!

Abbé forma kedvelt!

Abbé-cipő világos drapp P 17-80
Lakkcipő pántos P 17-80
Kigyó-cipő P 27-60

Bundacipők. Gummicizmák.
Hó- és sárcipők.

GULIWER CIPŐHÁZ Rákóczi-út 1

EZÜST diszmutárú, evőeszközök

gyári árban

Schleifer ezüstárugyár

VII., Kazinczy-utca 14. Telefon: J. 435-28.

Figyelem!

Jól, olcsón és ízletesen étkezni
csak a **Holländer-féle**
orif. *כשר* **vendéglőben**
lehet, VI., Király-utca 14. szám
földszint balra.

Előfizetők kedvezményben
részesülnek

Avivák, Barissziák
összejövoteli helye

HÁLÓSZOBÁKAT

EBÉDLŐKET, URISZOBÁKAT, SZALON- ÉS CLUB-
GARNITURÁKAT, KONYHA- ÉS ELŐSZOBABEREN-
DEZÉSEKET LEGMÉRSEKELTEBB ÁRBAN SZÁLLIT

SÁNDOR IGNÁC BUTORÁRUHÁZA

BUDAPEST, VI. KER., DESSEWFFY-UTCA 18-20.

Ami a szülőket legjobban érdekli!
Leány- és fiuruha,
Leány- és fiukabát

LITZMANN IRMA

Budapest, VI., Király-utca 18

JAKOBI G. LAJOS

URI SZABÓ

Telefon:
Aut. 153-94.

BUDAPEST, VI.

PODMANICZKY-UTCA 6

ספרים מלימים Héber és magyar könyvek

az ország összes iskolái részére is kaphatók.
Héber könyveket legmagasabb árrban vesz

MÜLLER könyvkereskedő, Laudon-utca 2

CSÁNGÓ HENRIK

BŐRÖNDŐS

CSAK MUZEUM-KÖRUT 5. SZÁM

TELEFON: JÓZSEF 403-45

A cím fontos! Flórküzet niacs! Hasonnevű céggel nem azonos!

GRÓF JENŐ

speciális
betegkocsi
gyártó

Budapest, VIII., József-u. 54. Telefon: J. 328-14.

SIRKÖVEK

a legolcsóbb
árban
kaphatók,
מצבות

ADLER J. sirkőraktárában

Bpest, VII., Károly-körút 7. Tel.: J. 364-20. Szombaton és
ünnepeap zárva.

Dr. Heinemann-féle leánynevelő-intézet

Tulajdonosa: Schönberger Márta, okl. középiskolai tanárnő.

Frankfurt a/M, Mendelssohnstrasse 84.

Alapítva 1869.

Szakszerű vezetés.

Szigorúan rituális ellátás.

Alapos gyakorlati, tudományos és tár-
sadalmi kiképzést ad serdülő leányok-
nak, kiket bármely iskolafaj számára
is előkészít. Legjobb referenciák bel-
és külföldről.

Saját villában minden kényelem, sport-
üzésére legjobb alkalom.

Kivánatra prospektussal szolgálok.

Korvita Testvérek Grafikai Intézete, Budapest, Révay utca 14.